

Dejan Valentinčič

Nekaj dilem glede koncepta krovnosti pri slovenskih zamejskih organizacijah

Slovenske narodne skupnosti (manjšine) v sosednjih štirih državah kot celote zastopajo tako imenovane krovne oziroma zastopniške organizacije. Takšen status tem organizacijam priznavajo tako države, kjer te skupnosti živijo, kot Republika Slovenija. A med pripadniki teh skupnosti obstajajo tudi zelo kritična stališča, da krovne organizacije nimajo potrebne legitimnosti in da takšen sistem ni ustrezen. V prispevku so najprej strnjeno predstavljeni zgodovinski razlogi, zakaj so se prav obstoječe organizacije uveljavile kot krovne, nato pa so predstavljeni in primerjani pogledi izbranih intervjuvancev, ki so kritični glede legitimnosti in učinkovitosti takšne ureditve. Prispevek se zaključi s sintezo, v kateri je ponujen tudi razmislek o možnih reformah manjšinskega zastopstva v slovenskih zamejstvih.

Ključne besede: strokovne organizacije, manjšinsko zastopstvo, legitimacija, demokratična izvolitev, skupno zastopstvo.

Some Dilemmas About the Concept of Umbrella Organizations in Slovenian Communities in Neighbouring Countries

Slovenian national minorities in the four Slovenia's neighboring countries are represented as a whole by the so-called umbrella organizations. Such status is recognized to these organizations by the countries where these communities live, as well as by the Republic of Slovenia. But among members of these Slovenian communities there are also very critical views that umbrella organizations do not have the necessary legitimacy and that such a system is not appropriate. The article first summarizes the historical reasons why the existing organizations established themselves as umbrella organizations, and then we present and compare the views of selected interviewees who are critical about the legitimacy and effectiveness of such an arrangement. We conclude with a reflection on possible reforms of representation of Slovenian minorities.

Keywords: umbrella organizations, minority representation, legitimation, democratic election, joint representation.

Correspondence address: Dejan Valentinčič, Inštitut ASEF za izobraževanje in raziskovanje, Ulica stare pravde 11, 1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: dejan.valenticic@asef.net.

1. Uvod

Slovence v sosednjih štirih državah kot kolektivne skupnosti pred državnimi organi predstavljajo krovne (oziroma zastopniške) organizacije. Tem je priznan status, da lahko zastopajo stališča za celotno narodno skupnost. Cilji prispevka so primerjalno orisati razvoj slovenskih manjšinskih organizacij v sosednjih štirih državah, analizirati, kako jim je bil priznan status zastopniških (krovnih) organizacij ter v empiričnem delu primerjati in analizirati nekaj kritičnih stališč, ki se o takšnem sistemu pojavljajo danes.*

V prispevku so manjšine razumljene, kot jih je opredelil Capotorti (1979, 6):

Izraz manjšina se nanaša na skupino, ki je številčno manjša od preostanka prebivalstva neke države; katere pripadniki, ki so državljani te države, posedujejo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, po katerih se razlikujejo od drugih prebivalcev; in izkazujejo, četudi samo implicitno, občutek solidarnosti, usmerjen k ohranjanju svoje kulture, tradicij, vere ali jezika.

V konkretnem delu obravnavane manjšine oziroma narodne skupnosti pa zajemujemo, kot jih opredeljujejo pravni akti štirih držav, kjer prebivajo. V Avstriji sta v 7. členu Meddržavne pogodbe o ponovni vzpostavitvi neodvisne in demokratične Avstrije / Staatsvertrag betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich (bolj znane kot Avstrijska državna pogodba / Österreichischer Staatsvertrag) iz leta 1955 zaščiteni slovenska in hrvaška manjšina (nem. slowenische und kroatische Minderheit), v Zakonu o narodnih skupnostih / Volksgruppengesetz iz leta 1976 in enako v ustavni noveli zakona iz leta 2011 pa Avstrija uporablja poimenovanje narodne skupnosti (nem. Volksgruppen). Italija definira jezikovne manjšine (it. minoranze linguistiche) (6. člen ustave iz leta 1947, italijanski državni zakon št. 482 iz leta 1999 – Predpisi o varstvu zgodovinskih jezikovnih manjšin / Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche, italijanski državni zakon št. 38 iz leta 2001 – Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini / Norme per la tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli-Venezia Giulia), v mednarodnih obvezah, Posebnem statutu Londonskega memoranduma in Osimskih sporazumih, pa je govora o etničnih skupinah (it. gruppi etnici). Madžarska je do leta 2011 v takratni ustavi govorila o narodnih in etničnih manjšinah (madž. nemzetiség és nemzetiségűk), nova ustava, imenovana Temeljni zakon / Magyarország Alaptörvénye, iz leta 2011 pa govori o narodnostnih (madž. nemzetiségűk) na Madžarskem. Enako velja za spremenjeni Zakon o narodnostih / Törvény a nemzetiségűk jogairól iz leta 2011, ki je nadomestil zakon iz leta 1993. V Republiki Hrvaški so v Ustavi Republike Hrvaške / Ustav Republike Hrvatske in Ustavnem zakonu o pravicah narodnih manjšin / Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina med

dvaindvajsetimi priznanimi narodnimi manjšinami (hr. nacionalne manjine) poimensko navedeni tudi Slovenci.

Prvi del prispevka sestavljata teoretično poglavje o krovnosti in poglavje s strnjeno deskriptivno predstavljeno zgodovinsko genezo, ki je privedla do tega, da so se kot krovne uveljavile obstoječe organizacije.¹ V drugem delu prispevka pa na podlagi empirične študije analitično predstavljamo kritična stališča izbranih posameznikov o primernosti takšnega sistema. Treba je posebej izpostaviti, da gre za preliminarno raziskavo, ki ne odraža posamezne narodne skupnosti v celoti, ponuja pa nekaj zanimivih izhodišč za razmislek. Empirični del vsebuje analizo desetih polstrukturiranih intervjujev – po tri osebe iz Italije in Avstrije ter po dve iz Madžarske in Hrvaške. Intervjuji so bili opravljeni med februarjem in aprilom 2018. Ker je tematika dinamična in je pred objavo članka že prišlo do določenih sprememb znotraj struktur, določene pa so se napovedovale, so bili z intervjuvanci opravljeni še dopolnilni telefonski pogovori v drugi polovici avgusta 2019 in drugi polovici aprila 2020. Razlog za različno število intervjuvancev med državami je, da je organizacijska struktura v Italiji in Avstriji bolj zapletena kot na Madžarskem in Hrvaškem.

Vse intervjuvance² združuje sorodno ozadje: nihče trenutno ni v vodstvu katere izmed krovnih organizacij, vsi pa so se profilirali kot dolgoletni aktivni člani narodnih skupnosti, tudi v širšem ali ožjem vodstvu krovnih organizacij ali njihovih članic. Ker organizacije in tudi razmere znotraj narodnih skupnosti nasploh dobro poznajo, v preteklosti pa so bili tudi že kritični do zastopniškega sistema, so bili primerni sogovorniki, da predstavijo dileme, ki se med pripadniki skupnosti danes pojavljajo glede teh vprašanj. Da bi bil pogled čim širši in čim manj personaliziran, hkrati pa tudi iskreno kritičen, so intervjuvanci anonimizirani. Iz njihovih izjav smo umaknili imena oseb, ki jih omenjajo, saj gre za osebna opažanja in mnenja. Nekatera stališča intervjuvancev so relevantna za vse štiri države, druga pa le za določeno skupnost.³ Demografski vzorec intervjuvancev je naslednji: intervjuvanih je bilo pet žensk in pet moških. Dva intervjuvanca sta bila iz starostne skupine med 30 in 40 let, trije so bili iz starostne skupine med 40 in 50 let, po dva sta bila iz starostnih skupin med 50 in 60 let ter med 60 in 70 let ter en intervjuvanec je bil iz starostne skupine med 70 in 80 let. Dva intervjuvanca sta imela srednješolsko izobrazbo (en moški in ena ženska), šest jih je imelo univerzitetno izobrazbo in dva sta imela doktorat znanosti (en moški in ena ženska).

Empirični vzorec desetih intervjuvancev zagotovo ne more predstavljati vseh mnenj, pogledov in razlik znotraj posameznih skupnosti, kot to tudi sicer velja pri kvalitativnem raziskovanju. A kvantitativna raziskava bi bila za takšno tematiko manj primerna, večji vzorec pri kvalitativni raziskavi pa bi presegel možnosti in omejitve zgolj enega znanstvenega članka. Vzorec intervjuvancev je bil tudi jasno in namensko omejen – vsi intervjuvanci so bili v preteklosti že kritični do zastopniškega sistema. Iz manjšinskih struktur so se oddaljili

zaradi nezadovoljstva z njihovim delovanjem. Raziskava, ki bi zajemala tudi intervjuvanje podpornikov takšnega sistema krovnosti, bi morda dala precej drugačne rezultate. A namen tega besedila je diskusija o kritičnih vidikih, tudi zato, ker imajo v (manjšinskem) javnem diskurzu tudi ti glasovi lahko pomembno vlogo pri razmišljanju o razvojnih perspektivah slovenskih skupnosti, posebej njene samoorganizacije. Takšna omejena raziskava nikakor ne omogoča analize vseh vidikov sistema krovnosti, ki se v neformalni sferi pojavljajo v teh skupnostih, temveč zgolj določene segmente, ki so jih izpostavili izbrani intervjuvanci. Ti so označeni s črko glede na državo, iz katere prihajajo (A – Avstrija, H – Hrvaška, I – Italija in M – Madžarska), in oštevilčeni, da je možno razlikovanje med posameznimi intervjuvanci (za Avstrijo in Italijo 1, 2 in 3 ter za Hrvaško in Madžarsko 1 in 2).

Osrednja hipoteza, na katero prispevek odgovarja, je: Navkljub različni organiziranosti in statusu krovnih organizacij v štirih slovenskih zamejstvih se v vseh štirih državah pojavljajo sorodne kritike o ustreznosti zastopniškega sistema.

Kot dopolnitev osrednje hipoteze poskušamo v prispevku odgovoriti na še dve raziskovalni vprašanji:

1. Kateri zgodovinski razlogi so privedli do tega, da se kot krovne organizacije razumejo prav te, ki se?
2. Katere kritike se (med izbranimi intervjuvanci) najpogosteje pojavljajo glede ustreznosti tega sistema v današnjem času?

2. Teorija krovnosti

Pojem krovna organizacija izhaja etimološko iz besede krov, ki ga Fran definira kot (1) “plošča, ki pokriva, zapira trup ladje, čolna” in (2) “dom, (domača) hiša” (Fran 2019). Vsebinsko podobno poimenovanje imajo takšne vrste organizacij tudi v angleščini, kjer se uporablja pojem umbrella organization. V dobesednem prevodu gre torej za organizacijo, ki je kot dežnik. Tudi v slovenščini se občasno poleg krovne uporablja tudi poimenovanje strešna organizacija. Vsebinsko to torej pomeni, da gre za organizacijo, ki kot krov/dežnik/streha zajema večje število organizacij, ki jih združuje. Fran pridevnik krovno definira kot: (1) “ki združuje več manjših enot” (Fran 2019). Združevanje običajno poteka na podlagi enakih vsebin zanimanja/dela ali zastopanja enakih interesov. Članstvo v takšni krovni organizaciji je lahko prostovoljno (npr. društva, ki se povezujejo v zvezo, na primer športna društva), ali obvezno, ko ga država predpisuje (npr. Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije). Krovne organizacije lahko delujejo na nacionalnem ali transnacionalnem nivoju (npr. Federalistična unija evropskih narodnosti – FUEN, ki združuje manjšinske organizacije iz številnih držav).

Koncept krovnosti izhaja iz teorij organizacij in organizacijskega obnašanja. Zanimivo pa je, da čeprav gre za uveljavljen pojem, je njegova teoretična opredelitev zelo skopa. Hartz (2000) krovno organizacijo opredeljuje kot

organizacijo, ki povezuje organizacije, skupine ali posameznike, ki želijo doseči skupne cilje. Pri njeni opredelitvi je zanimivo, da edina kot možne deležnike vključuje tudi posameznike. Brun (2012, 5) krovne organizacije opredeljuje kot institucije, ki delujejo skupaj za koordinacijo aktivnosti, predstavljanje skupnih interesov ali koncentracijo razpoložljivih virov. Po njeno je naloga krovnih organizacij, da "dvignejo glas za vse svoje članice". Doh in Teegan (2003) dodajata, da krovne organizacije poznajo različne oblike članstva, skupno pa jim mora biti, da povečujejo ali dopolnjujejo delo posamezne organizacije članice. Kwok in Chan (2017) kot težavo krovnih organizacij navajata, da organizacije članice takšno platformo pogosto vidijo le za koordinacijo logistične podpore in informiranja, ne pa tudi potrebe po vsebinski usklajenosti, kar pripisujeta pomanjkanju medsebojnega zaupanja. Članice naj bi pogosto računale le, da bo skupno komuniciranje z javnostjo imelo večji odmev, kar naj bi njihovim stališčem posledično dalo občutek večje legitimnosti. Dinh pogoje za krovnost neke organizacije vidi v lastnih notranjih upravljaljskih mehanizmih in smiselni stopnji avtonomije (Dinh et al. 2014). Young (2001) kot enakovredne pojme za umbrella organization našteva še facilitator organization (organizacija, ki moderira), parent organization (starševska organizacija) in intermediary organization (posredniška organizacija).

Krovne organizacije se teoretično opredeljuje tudi v okviru teorij mrežne organizacije. Lipnack in Stamps (1994) sta za slednje definirala pet organizacijskih načel: (1) skupni namen povezanih organizacij oziroma članic, (2) neodvisno članstvo, (3) prostovoljne povezave, (4) več vodij in (5) povezani organizacijski nivoji. Ta načela (deloma z izjemo 4) enako veljajo tudi za krovne organizacije, ki bi jih lahko opredelili kot poseben podtip mrežnih organizacij.

Sicer le posredno, a vprašanje krovnosti pri manjšinah omenita Brunner in Küpper, ki pri opredeljevanju avtonomije manjšin izpostavljata pomen demokratične legitimacije. Za krovne manjšinske organizacije navajata, da jo tudi imajo, a pogosto le posredno. Kot idealno opredeljujeta ureditev, kjer bi bile vse organizacije neke manjšine članice te krovne organizacije, kar naj bi tej krovni organizaciji dajalo pravo legitimnost (Brunner & Küpper 2002, 30).

Na tem mestu se srečamo z vprašanjem, kako definirati, katere organizacije v slovenskem zamejstvu opredeliti kot krovne. Zajeli smo te, ki so zastopane v političnih gremijih obeh držav (tako države, kjer živijo, kot Republike Slovenije) in jih javne oblasti konstantno upoštevajo kot reprezentativne sogovornike. Predstavniki so imenovani v Svet Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu, organizacije so tudi povezane v SLOMAK (Slovenska manjšinska koordinacija). V Avstriji so predstavniki imenovani tudi v sosvet za slovensko narodno skupnost pri kanclerju, v Italiji imenujejo predstavnike v institucionalni paritetni odbor,⁴ krovni organizaciji sta članici posvetovalne komisije za slovensko manjšino in sta v skladu s 5. in 6. členom Deželnih določil za zaščito slovenske jezikovne manjšine (2007) (t. i. Deželni zakon) pri Glavni direkciji

za šolstvo, kulturo, šport in mir vpisani v deželno evidenco organizacij kot referenčni organizaciji slovenske jezikovne manjšine in kot taki torej uradni so-
govornici oblasti. Te organizacije tudi pripravijo za Urad Vlade Republike Slo-
venije za Slovence v zamejstvu in po svetu mnenje o letni delitvi finančnih pod-
por.

Organizacije, ki jih razumemo pod pojmom krovne in jih jemljemo v pretres
v pričujočem besedilu, so naslednje: v Avstriji so to Narodni svet koroških
Slovencev (NSKS), Zveza slovenskih organizacij (ZSO), Kulturno društvo
člen 7 za avstrijsko Štajersko (Društvo člen 7) in Skupnost koroških Slovencev
in Slovenk (SKS). Pri zadnji je sicer več let trajala polemika, ali naj jim bo
takšen status priznan, a glede na to, da njen predstavnik danes sedi tako v Svetu
Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu kot v sosvetu kanclerja in
SLOMAK, smo vključili tudi njo. V Italiji kot krovni organizaciji analiziramo
Svet slovenskih organizacij (SSO) in Slovensko kulturno gospodarsko zvezo
(SKGZ). Na Madžarskem kot relevantni predstavljamo Zvezo Slovencev na
Madžarskem (ZSM) in Državno slovensko samoupravo (DSS). Predsednik
druge je sicer član Sveta Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu,
ne pa tudi SLOMAK. Tudi predlog Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu
pripravi le ZSM, ne pa tudi DSS. A ker je organizacija sogovornik madžarskih
oblasti, jo je vsekakor relevantno vzeti v poštev. Hrvaška pa je edina država, kjer
vključujemo le eno organizacijo, to je Zveza Slovencev na Hrvaškem (ZSH).
Slovenci na Hrvaškem sicer imajo pravico do svojih samouprav (svetov narodnih
manjšin), ki na občinskem in županijskem nivoju tudi delujejo. A do sedaj
jim še ni uspelo oziroma ni bilo dovolj interesa za vzpostavitev nacionalnega
slovenskega manjšinskega sveta.⁵

Izpostaviti je treba, da so si te organizacije med seboj zelo različne, a to je bil
najbolj logičen skupni imenovalc za njihovo zamejitev. Nekatere organizacije
združujejo več organizacij, ki se vanje vključujejo, druge so le samostojna
društva. Nekatere delijo javna sredstva tudi drugim oziroma oblikujejo predloge
za razdelitev sredstev med organizacijami narodne skupnosti, druge pa upravljajo
le svoja sredstva. Nekatere so ustanove civilnega prava, druge pa javnopravne
ustanove.

Če izhajamo iz zgoraj citirane teoretične opredelitve krovnosti, ugotovimo,
da je takšna oblika organiziranja značilna predvsem za panožne zveze (npr.
čebelarstva zveza, zveza športnih društev, boksarska zveza, avtomobilistična zveza
itd.). Zato se pojavljajo kritike, da se celotne narodne skupnosti ne da degradirati
na nivo civilne družbe. Koroški Slovenec Marjan Pipp (Marinac 2008, 265–266)
navaja, da je takšna ureditev poleg simbolnega problematična tudi praktično.
Pipp (Marinac 2008, 265–266) se je tako pred dobrim desetletjem v slovenskem
državnem zboru spraševal: “Kakšno možnost ima narodna skupnost, ki je
organizirana na ravni društvenega prava, z društvi, kot je čebelarstvo ali
društvo slovenskih planšarjev ali podobno?” Z zgodovinsko analizo vzpostavitve

krovnih organizacij v slovenskem zamejstvu in intervjuji z izbranimi posamezniki bomo ugotavljali, ali so takšni pomisleki upravičeni.

103

3. Vzpostavitev krovnih organizacij – zgodovinski in družbeni kontekst⁶

Do manjšinske organiziranosti, kot je še danes relevantna, je v Avstriji in Italiji prišlo po koncu druge svetovne vojne. Na Štajerskem, v Porabju in na Hrvaškem so se današnje strukture vzpostavile konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let.

3.1 Avstrija

Ideološke razpoke in različne vizije o prihodnosti Koroške so se med tamkajšnjimi Slovenci kazale že pred drugo svetovno vojno, še bolj pa so se pokazale takoj po koncu druge svetovne vojne (e.g. Malle 2009, 105–122; Smolle 2000/2001, 137–154). Kljub temu so bili v prvih letih še enotno organizirani v okviru Slovenske prosvetne zveze (SPZ) oziroma še prej v okviru Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za slovensko Koroško. Ključne razlike med osebnostmi znotraj SPZ so se kazale predvsem glede možnosti vključenosti protikomunističnih beguncev iz Slovenije v organizirano življenje koroških Slovencev, glede obnove Mohorjeve družbe itd. (Malle 1977; Inzko 1989a, 41).

Tako se je krhala začetna skupna usmerjenost k ciljem, in ker je SPZ postajala popolnoma podrejena komunistični Jugoslaviji, del manjšine v tem krogu ni mogel in hotel več delovati (Filipič 2015, 209; Inzko 1989a, 40). Tako je bil leta 1949, po odločitvi 20. junija v Parizu, da Avstrija ostaja v mejah izpred leta 1938, ustanovljen NSKS, ki je združeval demokratično-katoliški del manjšine in je pomenil obnovevrednega krščanskodemokratskega tabora. Osrednja osebnost začetkov NSKS je bil dr. Jožko Tischler, ki je postal tudi prvi predsednik organizacije in jo vodil do leta 1960 (NSKS 2018; Malle 2009, 105–122; Moritsch 2000, 9–24; Inzko 1989a). Jugoslavija ustanovitvi NSKS ni bila naklonjena in ga uradno ni priznala do leta 1965, ko sta Ljubljano prvič obiskali obe krovni organizaciji. Čeprav so določeni neformalni stiki med predstavniki NSKS in člani Izvršnega sveta v Ljubljani obstajali, je, kot se kaže, iz Socialistične republike Slovenije v NSKS prihajala tudi določena neuradna finančna podpora (za natančnejše opise o stikih predstavnikov NSKS s komunističnimi oblastmi v Ljubljani glej Grafenauer 2009, 168–169; Stergar 2001, 63–64; Jesih 2007, 80–81; Inzko 1989b; Grafenauer 2010, 7–9).

Leta 2010 je predsedovanje NSKS prevzel Valentin Inzko. Najprej ga je za predsednika zaradi odstopa celotnega prejšnjega vodstva imenoval Zbor narodnih predstavnikov (ZNP, neposredno izvoljen organ NSKS), nato pa je bil leta 2013 za predsednika izvoljen na neposrednih volitvah. Njegova

protikandidatka je bila Angelika Mlinar. Organizacija je vodstvo obnavljala na volitvah leta 2018. Ker je bil Inzko edini kandidat za predsednika organizacije, so bili na neposrednih volitvah izvoljeni le člani ZNP, ti pa so nato potrdili nov predsedniški mandat Valentinu Inzku (NSKS 2018).

Kmalu za ustanovitvijo NSKS je bila v okviru Pokrajinskega odbora Osobodilne fronte (POOF) ustanovljena še Demokratična fronta delovnega ljudstva. Malle (2009, 120) navaja, da je slednja "prevzela delokrog POOF". Njen cilj je bil povezati napredne koroške Slovence, pa tudi manj zavedne sodeželane slovenskega jezika in demokratične Avstrijce. Demokratična fronta se je leta 1955, tik pred podpisom Avstrijske državne pogodbe in obnovitvijo Avstrije kot države, preoblikovala v Zvezo slovenskih organizacij⁷ in združuje levo, oziroma kot se sami opredeljujejo, levo liberalno usmerjeni del slovenske manjšine (ZSO 2018; Jesih 2007, 92–93). Kot pomembne vrednote navajajo multi- in interkulturalizem (Wutti 2017, 64 citirano v Jesih 2007, 96). Prvi predsednik je postal Franci Zwitter. ZSO je od začetka poudarjala, da želi biti zbirna organizacija, dejansko pa je povezovala predvsem levo usmerjene kroge, naslanjala se je zlasti na ideje antinacizma in partizanskega gibanja. Do osamosvojitve Slovenije je bila ZSO absolutno preferirana s strani Jugoslavije in bogato financirana (Wutti 2017, 92–101; Zorn 1969, 2; Valentinčič 2012a, 65–67). Leta 1992 je predsednik ZSO postal Marjan Sturm, ki je organizacijo vodil do leta 2019. Na tem mestu ga je nato nasledil Manuel Jug (Valentinčič 2012a; ZSO 2019).

Po osamosvojitvi Slovenije je ZSO izgubila precej tradicionalnega vpliva in ga je najprej poskušala nadomestiti z večjo aktivnostjo pri Sosvetu za narodno skupnost, ki deluje v uradu avstrijskega kanclerja, danes pa predvsem s konsenzno skupino in promocijo regije miru. Zaradi sodelovanja s Heimatdienstom v konsenzni skupini je ZSO deležna številnih kritik (e.g. Mlinar 2014; Mlinar 2015; Mlinar 2017).

Poleg odnosa do Jugoslavije in sprejemanja komunistične ideologije (Malle 1984a, 77–78) je bila temeljna razlika med organizacijama dilema, ali na volitvah nastopati samostojno ali v okviru vsedržavnih strank. Krogi okoli NSKS⁸ danes zagovarjajo samostojno politično nastopanje. Menijo, da je boj za manjšine najučinkovitejši znotraj jasno profiliranih manjšinskih strank. Za nastopanje Slovencev pri vseavstrijskih strankah menijo, da jih te le izkoriščajo, da pridobijo glasove Slovencev, njihova dejanska moč pa je nato zelo omejena (Valentinčič 2012a, 254–255). Krog, zbran okoli ZSO,⁹ zagovarja včlanjevanje v vseavstrijske stranke in strani ter zagovarja tezo, da morajo Slovenci znotraj večinskih strank uveljavljati svoje interese in si prizadevati za to, da bi jim bile te stranke programsko naklonjene in da bi Slovence postavljale na izvoljiva mesta. Za samostojne stranke so mnjenja, da so zaradi omejene volilne baze avtomatično porinjene na obrobje in nimajo realne politične moči (Jesih 2007, 28; Valentinčič 2012a, 254–255). Ob tem je treba poudariti, da s tem opisujemo

predvsem sodobna stališča. V preteklosti je bila načelna usmerjenost enaka, a sta obe organizaciji od tega tudi odstopali zaradi političnih okoliščin, ki so ju v to privedle. NSKS se je po volilnih neuspehih v petdesetih letih prejšnjega stoletja v šestdesetih letih vezal tudi na Ljudsko stranko, v osemdesetih pa je podpiral kooperacije z Zelenimi in v devetdesetih z Liberalnim forumom. V kasnejšem obdobju predvsem v enakopravni navezavi samostojnega političnega gibanja s temi strankami (Grilc 2009, 143–144; Jesih 2007, 82). ZSO je tradicionalno navezana predvsem na Socialdemokratsko stranko (SPÖ), delno pa tudi na Komunistično partijo Avstrije (KPO) in v novejšem obdobju na Zelene. V sedemdesetih letih se je ZSO oddaljila tudi od SPÖ in leta 1975 volivce celo pozvala, naj ne volijo parlamentarnih strank, temveč kvečjemu Koroško enotno listo¹⁰ ali Komunistično partijo Avstrije (Nečak 1982, 76–91). V novejšem obdobju se je tesna navezanost obnovila, zdajšnji predsednik organizacije Manuel Jug je v preteklosti tudi kandidiral na listi SPÖ (na državnoborskih volitvah 2017).

S strani kritikov takšnega sistema zastopstva prihajajo kritike glede ZSO predvsem na račun nejasnosti glede dejanskega članstva in podpore organizaciji, ki je zamegljena z delegatskim sistemom izbire vodstva (e.g. Mlinar 2014; Mlinar 2015; Mlinar 2017). Trdijo, da se ZSO daje mnogo preveč vpliva glede na število ljudi, ki jih predstavlja. Poleg tega pa ji očitajo tudi pomanjkanje notranje demokracije, saj je ZSO vedno zavračala demokratične volitve skupnega vodstva in jo je do leta 2019 zaznamovalo dolgoletno isto vodstvo (Valentinčič 2012a, 66; Mlinar 2014).

ZSO nasprotuje skupnemu zastopstvu koroških Slovencev in zagovarja stališče, da so različni pogledi znotraj manjšine naravni in ni nobene potrebe, da bi jih poskušali zabrisati. Menijo, da bi znotraj manjšine morali izoblikovati skupna stališča le glede ključnih zadev za manjšino (Valentinčič 2012a, 66; Mlinar 2014).

Kljub številnim razlikam med organizacijami sta bili organizaciji glede ključnih zahtev večkrat tudi usklajeni. Tako sta 11. oktobra 1955 obe organizaciji zvezni vladi predali skupno Spomenico koroških Slovencev (e.g. Malle 1984b). Tudi v osemdesetih letih prejšnjega stoletja je veljala tako imenovana akcijska enotnost, kjer sta bili organizaciji poenoteni glede vitalnih manjšinskih vprašanj.

Poleg tradicionalnih krovnih organizacij je leta 2003 kot posledica spora znotraj NSKS nastala še tretja organizacija, ki postopoma pridobiva status krovne organizacije – Skupnost koroških Slovencev in Slovenk (SKS). Njen ustanovitelj in vse od ustanovitve do danes predsednik je bivši predsednik NSKS Bernard Sadovnik. SKS se želi predstaviti kot neideološka organizacija prihodnosti, ki jo zanima zgolj prizadevanje za pravice koroških Slovencev in krepitev medkulturnega dialoga. Kot navaja Petrič (2018, 411–413), je bil cilj organizacije zajeti tudi manj zaveden del slovensko govorečih Korošcev. Kot pomembno iniciativo zadnjih let navajajo predvsem Alpsko-jadranski center za čezmejno sodelovanje (AACC) in projekt Botrstvo večjezičnosti. Wutti (2017, 65)

navaja, da organizacija raje kot ideološkemu ločevanju Slovencev in Nemcev sledi integrativnemu modelu. Privabiti pa želijo tudi te, ki iščejo izgubljene slovenske korenine ali se iz različnih razlogov želijo naučiti slovenskega jezika. Za razliko od NSKS in ZSO, ki sta glede političnega nastopanja jasno profilirani, v SKS obstajata oba tabora. Nekateri so aktivni v avstrijskih strankah (npr. Zalka Kuchling), drugi pa sodelujejo pri Enotni listi (npr. Bernard Sadovnik) (SKS 2020).

SKS zase pravi, da je s 1300 člani številčno najmočnejša med vsemi tremi organizacijami. Njeni nasprotniki (predvsem iz vrst NSKS) pa ji očitajo, da je prikazovanje števila članstva nerealno, saj so ob ustanovitvi zbirali podpise za skupno predstavništvo, ne pa za novo organizacijo. Odnosi med NSKS in SKS so bili dolgo precej napeti. ZSO tudi priznava SKS status krovne organizacije, medtem ko so v NSKS to v preteklosti zavračali (Valentinčič 2012a, 67). Čeprav NSKS SKS ni nikoli uradno priznala statusa reprezentativne zastopniške organizacije, pa ji kot sočlanici sosveta pri kanclerju to očitno tiho priznava.

Organizacije so poskusile leta 2010 svoja stališča poenotiti v Koordinacijskem odboru koroških Slovencev (KOKS), kjer naj bi bile številčno enakovredno zastopane vse tri krovne politične organizacije in Enotna lista. Pred tem sta bili člani KOKS le NSKS in ZSO. Glede predsedovanja naj bi se uvedel rotacijski sistem, ki naj bi veljal istočasno tudi za predsedovanje sosvetu pri Uradu zveznega kanclerja. Koordinacijski odbor naj bi obravnaval in sklepal o vseh pomembnih vprašanih slovenske narodne skupnosti. Ideja nato ni zaživela in KOKS je zamrl (Volksgruppen.ORF.at 2013).

Na avstrijskem Štajerskem takšne strukture ni, ampak Društvo člen 7 poleg kulture Slovence na Štajerskem zastopa tudi politično (e.g. Jesih 1994; 21–28; Gotthardt 2010; Jaušovec 2010). Društvo je bilo ustanovljeno leta 1988. Do takrat Slovenci na Štajerskem svoje organizacije niso imeli vse od leta 1919, ko je prenehalo delovati Katoliško slovensko izobraževalno društvo, saj je bil ubit njegov vodja in pobudnik Matej Pintarič (Todorovič 2006, 51; Weitlaner 2010, 21–28). Prva predsednica Društva člen 7 je postala Andrea Haberl Zemljič. Od leta 2007 pa ga vodi Susanne Weitlaner.

3.2 Italija

Situacija v Italiji je primerljiva s Koroško. Vidau (2017, 175) navaja, da trenutna oblika organiziranosti na vrhu še vedno izvira iz povojnega zgodovinskega razvoja. Kulturne organizacije, ki so bile zveste Jugoslaviji, ki je tudi podpirala povojno obnovo slovenskih organizacij, so leta 1954 ustanovile skupno organizacijo – SKGZ. Prvi dolgoletni predsednik je postal Boris Race. Med letoma 1997 in 2018 je organizaciji predsedoval Rudi Pavšič, nato ga je nasledila Ksenija Dobrila.

Organizacije, ki niso sprejemale komunistične ideologije, so se leta 1976 povezale v Svet slovenskih organizacij. Prvi predsednik je postal Damjan Pavlin. Od leta 2015 SSO predseduje Walter Bandelj. SSO je močnejši na Goriškem, SKGZ pa v Trstu. Strukture SSO na Tržaškem so postavili predvsem povojni begunci iz Jugoslavije, strukture SKGZ na Goriškem pa priseljenci iz Trsta (Valentinčič 2012a, 135–137).

SKGZ je bila ustanovljena leta 1954 s povezavo organizacij, ki so bile v politično-ideološkem sozvočju s takratnim režimom v Jugoslaviji (Bajc 2017, 35; Vidau 2017, 175) in ki so tudi po Informbiroju ostale zveste Jugoslaviji. Najprej je zaživela v Trstu, leto kasneje pa še v Gorici. Leta 1958 sta se tržaški in goriški del organizacije združila. Pahor (2010, 9) ocenjuje, da so posamezne organizacije igrale za manjšino zelo pomembno vlogo, a splošna politična in idejna moč pa je bila majhna. Organizacija nagovarja in združuje levičarsko in levosredinsko usmerjeni del manjšine. Do razpada Jugoslavije je SKGZ imela znotraj manjšine prevladujoč in privilegiran položaj (Bajc 2017, 35). Pomemben vidik ekonomske moči slovenske manjšine v Italiji, ki je bil pod vplivom SKGZ in Jugoslavije, je predstavljalo tako imenovano družbeno gospodarstvo (e.g. Tavčar 2011, 141–166; Pahor 1998; Brezigar 2017b).¹¹ Zanj je veljalo, da se je znotraj italijanskega kapitalističnega sistema opiral na principe komunistične ekonomije, kot je obstajala v Jugoslaviji. Osrednji akter je bila finančna družba SAFTI, za katero Brezigar (2017b, 195) navaja, da “si je v imenu manjšine lastila monopol nad večjim delom gospodarstva slovenske skupnosti”. Konec osemdesetih let, z začetkom razpadanja Jugoslavije, je tudi ta sistem zašel v krizo, ki je višek dosegla sredi devetdesetih let, ko je Tržaška kreditna banka šla v stečaj, Kmečka banka pa je bila likvidirana. Kot kažejo novejša raziskave, je bil ta ideološki del manjšinskih organizacij z Jugoslavijo vključen tudi v zelo sporne posle (Pezdir 2016, 4–11; Pezdir 2018; Pezdir 2017a; Toplak 2017; Pezdir 2017b; Pavšič 2018; Primorski devnik 2018). Posledice tega dogajanja še vedno bremenijo skupnost in so pomemben dejavnik večjega razdora znotraj nje.

V svoji predstavitvi ima SKGZ (2018) zapisano, da je “sindikalna organizacija posebne (etnične) narave”. Do leta 2012 so lahko bile članice SKGZ le organizacije, sedaj pa se lahko včlanjujejo tudi posamezniki. SKGZ združuje in usklajuje dejavnosti več kot 160 včlanjenih društev, organizacij in ustanov. Tudi v Videmski pokrajini, kjer ideološka ločitev ne igra tako pomembne vloge, ima močnejše strukture, saj si je lahko privoščila redno zaposlene ljudi v svojih organizacijah (teh, ki so članice SKGZ ali z njo tesneje povezane), medtem ko je pri drugi organizaciji in njenih članicah vse delovalo na prostovoljni bazi (Valentinčič 2012a, 136).

SSO je bil ustanovljen leta 1976, ko so se za skupno krovno organizacijo odločila slovenska društva in zveze iz Italije, ki se niso včlanile v SKGZ zaradi nesprejemanja komunistične ideologije. Organizacija se je takrat in se še vedno predstavlja kot povezava, ki temelji na načelih slovenstva, krščanstva

in demokracije. Kot pomembna izhodišča izpostavlja spoštovanje idejnega pluralizma in samostojnega političnega nastopanja (Pahor 2011, 9). V primerjavi s SKGZ je bil SSO v podrejenem položaju, saj je temeljil na prostovoljnem delu, medtem ko je omejena sredstva prejemal le iz prispevkov javnih uprav Italijanske republike in Avtonomne dežele Furlanije-Julijske krajine, neuradno pa tudi iz Socialistične republike Slovenije, predvsem z nastopom tako imenovane Kavčičeve vlade, a neprimerljivo manj kot druga stran (sredstva je prejemal liberalni del nekomunistične opcije, katoliški pa ga ni sprejemal). Zato je SSO lahko igral samo stransko, reprezentativno vlogo (SSO 2018; Pahor 2010, 9; Štoka 2004, 52–60).

Idejne razlike med SSO in SKGZ so primerljive s tistimi med NSKS in ZSO: SKGZ svoje temelje še vedno vidi v narodnoosvobodilnem boju, SSO pa poudarja svoje izvire v idejah demokracije in krščanskem izročilu. SSO zagovarja samostojno politično nastopanje, SKGZ pa vključevanje v italijanske levičarske stranke. Različnega mnenja so tudi glede šol s slovenskim učnim jezikom, kjer vse pomembnejši izziv postaja vključevanje otrok iz mešanih in italijanskih zakonov, za katere slovenščina ni materni jezik (o tem je potekala polemika v Primorskem dnevniku v obdobjih november 1998 – maj 1999, december 2013 – januar 2014 in januar – februar 2015 ter v Novem glasu v obdobju januar – februar 2015, o trendih vpisovanja v šole s slovenskim učnim jezikom pa v Bogatec (2015). Glede šol Brezigar (2017c, 27) poudarja, da so “spremembe pri populaciji šol s slovenskim učnim jezikom zgolj odraz sprememb, ki se odvijajo v okolju, v katerem danes živi slovenska manjšina”. Po njenem je dihotomija slovensko-italijansko presežena in zastarela.

V Italiji je idejo skupnega zastopstva omenjala SKGZ. SSO nad to idejo ni tako navdušen. Poudarja, da bi do skupne organizacije lahko prišlo, če bi se poenotili glede ključnih vprašanj o prihodnosti manjšine, v sedanji situaciji pa bi bilo tako združevanje izsiljeno in skupna organizacija ne bi mogla zaživeti (Valentinčič 2012a, 138).

Podobno kot v Avstriji je tudi v Italiji prišlo do poskusa nastanka še tretje krovne organizacije, a poskus ni bil uspešen. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je Boris Gombač poskušal ustanoviti Slovensko kulturno gospodarsko skupnost. Dvakrat tedensko je izdajal časopis Slovenski list, ki je bil razlog za številne polemike. Organizacijo je najprej želel nasloniti na italijansko socialistično stranko in kasneje na Severno ligo, v Sloveniji pa na takratno Socialdemokratsko stranko (SDS). Razlog, da do uveljavitve skupnosti ni prišlo, je bil v tem, da mu za idejo ni uspelo dobiti dovolj zaledja oziroma članstva in da so oblasti v Sloveniji njegovo pobudo najprej podpirale, kasneje pa so se od tega odmaknile (Valentinčič 2012a, 138).

Situacija, opisana za Italijo, velja za nekdanji Tržaško in Goriško pokrajino, medtem ko je situacija v bivši Videmski pokrajini specifična. Zaradi drugačne zasnovane slovenske narodne zavesti in močne asimilacije je razvoj slovenskih

struktur tam potekal bistveno bolj počasi. Prvo ustanovljeno društvo je bilo Kulturno društvo Ivan Trinko, in sicer leta 1955. Krovne organizacije so se sem postopoma razširile iz Trsta in Gorice. Do osamosvojitve in demokratizacije Slovenije je imela tukaj absolutni primat SKGZ, ki si je lahko privoščila uslužbenke v okviru organizacij, ki so njene članice ali z njo povezane, in je tudi vlagala denar v gospodarstvo. SSO se je resneje razvil šele po letu 1990 in je še danes v izrazito šibkejšem položaju. Vendar tukaj ideološka ločitev organizacij ni tako izrazita, zaradi ogroženosti slovenstva obe delujeta bolj povezovalno in s kadri, ki so na voljo. Ključno vlogo tukaj še vedno igrajo predvsem kulturna društva, krovni organizaciji predstavljata predvsem finančno in infrastrukturno zaledje (Valentinčič 2014).

Vidau (2017, 168–169) izpostavlja, da se ob posebnih družbenopolitičnih dogodkih in srečanjih z oblastmi sestavi skupno predstavništvo, ki ga poleg predstavnikov obeh krovnih organizacij običajno sestavljajo po en predstavnik levosredinskih in levičarskih strank ter izvoljeni politični predstavniki na državni, deželni in krajevni ravni. Sestava se sicer spreminja glede na priložnost. Strajn (1992, citirano v Vidau 2017) navaja, da so prakso uvedli v sedemdesetih letih, ko je prišlo do političnega konsenza znotraj slovenske manjšine, da je odobritev zaščitnega zakona osrednji cilj in je prizadevanje za to zahtevalo enoten nastop pred italijanskimi oblastmi.

3.3 Madžarska

Slovenci na Madžarskem so bili do leta 1990 skupaj z ostalimi južnoslovanskimi narodi povezani v Demokratično zvezo južnih Slovanov, ki je po demokratizaciji države razpadla. Slovenska narodna skupnost na Madžarskem je bila sicer že prej nezadovoljna z njenim delovanjem in je zato želela, da se zveza reorganizira ali pa jo Slovenci zapustijo (Munda Hirnök & Novak Lukanovič 2018, 149–152). Leta 1990 je bila nato ustanovljena Zveza Slovencev na Madžarskem (ZSM 2018), v kateri deluje več kulturnih sekcij in dejavnosti (Munda Hirnök 1999a, 3; Munda Hirnök 1998, 19–22; Munda Hirnök 1999b, 61–75). Kot predhodnika ZSM pa lahko štejemo tudi Slovensko društvo Lipa. Med letoma 1990 in 2019 je ZSM vodil Jože Hirnök, na predsedniškem mestu ga je nato nasledila Andrea Kovács (Sukič 2019, 2).

Eden izmed pomembnejših projektov ZSM je bila ustanovitev Slovenskega kulturno-informacijskega centra v Monoštru (Slovenski dom), ki je odprl vrata leta 1998. Znotraj tega deluje več gospodarskih subjektov, katerih lastnica je ZSM kot društvo (Zveza Slovencev na Madžarskem). Vsebinsko delo posega na vsa običajna področja manjšinskega življenja, na primer ohranjanje jezika, vzdrževanje stikov z državo matičnega naroda itd. (e.g. Munda Hirnök 1999b, 62).

Poleg zveze, ki je registrirana kot društvo, v Porabju deluje več slovenskih društev, ki so nosilci ljubiteljske kulture. Formalno so to samostojna društva,

ZSM pa jim je vsaj neformalno nadrejena, saj daje predlog Sloveniji, kako naj ta razporedi sredstva. Ker gre za zelo majhno slovensko skupnost, se pogosto personalno prepletajo isti ljudje v več organizacijah (Just 2009, 32–33; Just 2003, 130, 185).

Za upravno-politično delovanje manjšin na Madžarskem je država v zakonodaji predvidela manjšinske samouprave. Slovenci so organizirani v okviru lokalnih manjšinskih samouprav v vseh sedmih porabskih vaseh ter v Sombotelu, Budimpešti in Mosonmagyaróváru ter v preteklosti tudi v Szekesfehérváru. Te lokalne samouprave so nato povezane v Državno slovensko samoupravo (DSS), ki ima sedež na Gornjem Seniku in predstavništvo v Budimpešti. Prve samouprave so bile ustanovljene leta 1994, v naslednjih letih pa so nastajale še naprej. DSS je bila na podlagi zakona ustanovljena leta 1995. DSS je od ustanovitve do leta 2019 predsedoval Martin Ropoš, nato pa ga je nasledil Karel Holec. Zaradi njene majhnosti kulturno in politično predstavništvo manjšine nista tako jasno ločena – obe organizaciji pogosto skupno nastopata (Hirnök 2010, 3–4, 9–10), hkrati pa sta si tudi konkurenčni. DSS je javnopravni subjekt, ZSM pa oseba zasebnega prava.

DSS ureja vsa področja manjšinskega življenja, od političnega nastopanja¹² do gospodarstva, kulture, izobraževanja in čezmejnega sodelovanja, skrbi za organiziranje duhovne oskrbe itd. (Just 2009, 8; Munda Hirnök 1999b, 63). Samoupravne skupnosti so neposredni sogovornik madžarske vlade, kar jim daje velik pomen (Munda Hirnök 1999a, 3). Za razliko od ZSM, ki je običajno sredstva od madžarske države dobivala le prek prijavljanj na razpise, je DSS kot osrednja manjšinska organizacija financirana neposredno in razpolaga s precej višjimi zneski. S tem denarjem financira številne dejavnosti manjšine (šolstvo, kulturo, medije). Glede financiranja se stvari sicer postopoma spreminjajo. ZSM dobiva od leta 2013 prek DSS finančna sredstva za delovanje, torej se vse bolj financira tudi prek madžarske države. Prek DSS poteka tudi priprava volilne liste za zastopnika narodnosti v budimpeškem parlamentu. Od leta 2012 DSS prav tako upravlja dvojezični osnovni šoli in vrtca na Gornjem Seniku in v Števanovcih, od leta 2018 pa še vrtec v Šakalovcih.

3.4 Hrvaška

Riman (2016, 266, 276–277) ugotavlja, da je na Hrvaškem od leta 1866, ko je bilo ustanovljeno prvo slovensko društvo (Čitalnica v Pulju), do danes delovalo enainpetdeset slovenskih društev.¹³ Po demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške je prišlo do nove pomladi društvenega življenja Slovencev na Hrvaškem. Večina danes delujočih društev je bila ustanovljena po letu 2001. Danes na Hrvaškem deluje petnajst slovenskih kulturnih društev, ki so povezana v Zvezo slovenskih društev na Hrvaškem (ZSDH), in dve gospodarsko usmerjeni društvi (Kmetijsko izobraževalna skupnost (KIS) Gorski kotar in

EU korak na Reki – slednje naj bi se sicer s koncem leta 2020 zaprlo). ZSDH je hkrati kulturna zveza in tudi nekakšno politično zastopstvo manjšine. Slovenska manjšina pravega političnega zastopstva ne premore in je vse organizirano na društveni osnovi. Nekaj časa je bilo pet slovenskih društev, ki delujejo v Istri, ločeno povezanih še v Unijo Slovencev županije Istrske, a je ta kasneje zamrla. Danes na tem območju obstaja neformalna Koordinacija slovenskih društev v Istri, ki deluje kot povezovalno telo med slovenskimi društvi v Istri, predvsem na kulturnem področju (e.g. Medica 2005, 196–205; Pajnič 2006; Valentinčič 2012a, 218–222).

Riman (2016, 275–280) glede na vzroke, načine in učinke slovenskih organizacij ločuje pet različnih obdobij v zgodovini slovenskega samoorganiziranja na Hrvaškem: od osemdesetih let devetnajstega stoletja do začetka prve svetovne vojne, med obema vojnoma, v času druge svetovne vojne, med letoma 1945 in 1990 ter od leta 1991 dalje. Za peto obdobje poudarja, da so prebivalci, ki so se izrekli kot Slovenci, pridobili status manjšinskega naroda in da čeprav število samoopredeljenih pripadnikov slovenske skupnosti nazaduje, število slovenskih društev konstantno narašča (Riman 2016, 275–280).

Leta 1992 so se društva povezala v ZSH, ki se je nato leta 1996 preimenovala v ZSDH, sedež pa je bil z Reke prenesen v Zagreb. Njen prvi predsednik je postal Vinko Žibert, tedanji predsednik slovenskega društva Bazovica na Reki, zato je imela tudi zveza na začetku sedež na Reki. Po statutu je predvidena selitev v Split in na Reko, a sta tam delujoči društvi v letih 2004 in 2008 to zavrnila. Sedež ZSDH se je iz Zagreba na Reko znova preselil leta 2018, ko je predsedovanje ZSDH prevzela Barbara Riman, sicer članica društva Bazovica na Reki (Šušmelj 2018). Med letoma 1996 in 2018 je ZSDH predsedoval Darko Šonc iz Zagreba. Poleg kulturnih dejavnosti (pevske zbori, dramske skupine, plesne in folklorne skupine, literarne skupine in knjižnice) društva skrbijo tudi za dopolnilni pouk oziroma tečaje slovenskega jezika (Valentinčič 2017; Riman 2016, 281).

Tudi Slovenci na Hrvaškem imajo pravico do svojih samouprav. Ustavni zakon o pravicah narodnih manjšin daje manjšinam pravico do ustanovitve svetov za narodne manjšine, ki imajo vlogo spodbujanja sodelovanja v javnem življenju in izražanja interesov. Sveti so bili prvič izvoljeni leta 2003 (oziroma 2004 na ponovljenih volitvah) in nato vsaka štiri leta do zadnjih volitev maja 2019. Slovenska manjšina do sedaj še nikoli ni v celoti izrabila svojih pravic glede izvolitve svetov. Sveti slovenske narodne manjšine so izvoljeni na nivoju županij, občin in mest. Pripadniki slovenske narodne manjšine bi skupno lahko izvolili šest županijskih manjšinskih svetov (pet županij in mesto Zagreb, ki ima tudi status županije), sedem mestnih in enajst občinskih manjšinskih svetov, skupaj torej štiriindvajset svetov s skupno 365 svetniki. Leta 2019 je bilo dejansko izvoljenih 185 svetnikov v svete in 11 individualnih predstavnikov, torej malo več kot polovica možnih (Merljak 2019, 14–15; VNM Grada Rijeke 2018; Kržišnik-Bukić 2016, 157).

Med letoma 2005 in 2007 so bili sveti in predstavniki slovenske narodne manjšine povezani v Koordinacijo svetov in predstavnikov slovenske narodne manjšine v RH. Predsednik koordinacije Darko Šonc je nato v prvem mandatu postal tudi član Sveta za narodne manjšine RH, ki je ključno telo za manjšinsko problematiko na Hrvaškem. Šonc je bil za člana sveta s strani vlade imenovan tudi v nadaljnjih mandatih, od leta 2007 do danes. Koordinacija pa po letu 2007 ni bila več vzpostavljena (VNM Grada Rijeke 2018). Nacionalni svet za slovensko manjšino, ki bi bil krovno telo, torej ne obstaja.

3.5 Konceptualizacija krovnosti na primeru slovenskega zamejstva

Glede na predhodni poglavji lahko ugotovimo, da se v obravnavanih državah za krovne manjšinske organizacije štejejo tako take, ki združujejo več organizacij oziroma entitet (npr. ZSO, SSO, SKGZ, ZSDH in DSS), kot take, ki imajo le individualno članstvo (ZSM, Društvo člen 7, SKS), NSKS pa je izjema, saj individualnega članstva ne pozna, izbira pa svoje vodstvene organe na neposrednih volitvah. Najprimernejša za nas je torej opredelitev krovnih organizacij Heartzove (2000), ki edina kot možne deležnike krovnih organizacij vključuje tudi posameznike. Vsi navedeni teoretiki se strinjajo glede lastnosti krovnih organizacij, da zasledujejo skupne cilje, interese in koordinirajo dejavnosti. Težava nastane, ko se pojavi vprašanje, kaj pa posamezniki ali skupine iz narodne skupnosti, ki se ne prepoznajo v tem okvirju. Pri krovnosti v okviru civilne družbe gre za drugačen nivo zastopanja, in to ni na takšen način problematično. A kot smo ugotovili s historično primerjalno deskripcijo, je takšno formiranje nastalo v času dveh zgodovinsko prelomnih obdobj, v specifičnih situacijah, v katerih so se te skupnosti oblikovale in priznale kot sogovorniki oblasti.

4. Empirična raziskava

V empirični raziskavi analiziramo intervjuje z desetimi posamezniki, ki menijo, da takšen sistem zastopstva slovenskih narodnih skupnosti (manjšin) ni primeren, in so do njega kritični.

4.1 Kritike in pomisleki intervjuvancev o ustreznosti zastopniške organiziranosti

Nobenega dvoma ni, da je zdajšnji sistem plod pretekle organiziranosti. Eden izmed intervjuvancev (A1) je bil zelo oster do Jugoslavije, za katero je dejal, da jo je zanimala le ideologija. Pravi, da so v zamejstvu iskali svoje podpornike in zaveznike, ne pa narodnega telesa. Nasprotna stran se je bila po njegovem pravzaprav prisiljena sama organizirati kot antipod, da ne bi bilo vse podrejeno

komunistični ideologiji. Drugi sogovornik (I1) opozarja, da je veliko težavo predstavljalo tudi financiranje iz Jugoslavije – pravi, da so se manjšinski predstavniki tako odlepili od baze, saj so se takoj počutili kot nekakšna elita in živeli v svojem svetu. Hkrati sta jih Italija in Avstrija videli kot nekakšne komunistične (v Avstriji) oziroma jugoslovanske (v Italiji) agente in je bilo politično predstavništvo zato bistveno manj učinkovito.¹⁴ Oba pa se strinjata, da je bila ključna neuspešna posodobitev v času osamosvojitve Slovenije. Eden dobesedno pravi:

Bivši komunisti so se v strahu, da bi Demos preveč posegal v manjšinsko organiziranost in ukinil privilegije, spomnili trditve, da je manjšina subjekt. Torej sama odloča o sebi. Demos je na to nasedel, sicer začel financirati vsake pol, ne kot prej, enim vse, drugim nič, ni pa šel v strukturno reformo.

Brezigar (2016, 23) slovensko manjšino v Italiji tako na kulturnem kot političnem področju opisuje kot konservativno naravnano in pravi:

Intervjuvanci izražajo nezadovoljstvo z vodenjem (in vodstvom) slovenske manjšine, med njimi je razširjen občutek brezupa, že vraščen pa je tudi občutek, da se nič (več) ne da narediti. Po drugi strani politiki in predstavniki manjšine poudarjajo, da manjšina (kot skupnost) nima nekega sistema odločanja ter da se lahko odločitve sprejemajo in izvajajo le s soglasjem vseh vpletenih strani. Študija je pokazala jasno potrebo po vzpostavitvi novega sistema odločanja, ki bi omogočil hitrejše spremembe, ki bi bil nevtralniji do posameznikovih osebnih interesov in ki bi zagotovil spoštovanje (in vključenost) različnih pogledov in stališč znotraj skupnosti.

Čeprav velja, da naj bi krovni organizaciji v Italiji v zadnjih desetletjih postali bolj kooperativni, je med izjavami intervjuvancev zaznati, da prave sinergije ni. En intervjuvanec (I2) je tako zagovarjal stališče, da SSO sploh ni krovna organizacija, ampak le SKGZ. Kot argument je navedel, da mora organizacija pokrivati vse spektre manjšinskega delovanja, kar pa SSO ne. Drugi intervjuvanec (I3) pravi, da je SSO zelo problematiziral krovnost in deljenje denarja, dokler jih Slovenija ni priznala. “Tudi demokratične volitve so omenjali, odkar so priznani in prejemajo denar, pa je očitno vse v redu.” Prvi intervjuvanec (I1) je izpostavil obratni vidik:

Pri SKGZ gre pač za prebrisane mačke, z vsemi žavbami so namazani. Njihov odnos do SSO, predvsem v novejšem času, ima predvsem dva cilja. Prvi je, da bi jih radi spravili v partnerstva pri Stadionu 1. maj pri Sv. Ivanu pri Trstu in podobni infrastrukturi, da naložijo še njim stroške. A oni imajo finančno zaledje, SSO bi pa obubožal. Dejstvo pa je tudi, da [SKGZ, op. a.] nimajo vsebin, zato vabijo poleg v Trgovski dom in podobno, ker prostorov nimajo s čim napolniti.

Tretji sogovornik (I3) situacijo vidi sorodno, le da meni, da finančna moč SKGZ slabi in zato spreminjajo pristop v manjšini. “Njihov glavni cilj je, da skočijo

prispevki 50 : 50, kot so sedaj [da se sredstev ne bi več delilo po principu pol-pol vsaki krovni organizaciji, ampak bi večino prevzela SKGZ, op. a.]”

Sorodni in enako ostri so tudi medsebojni očitki na Koroškem. En intervjuvanec (A2) je tako za eno izmed krovnih organizacij dejal takole: “ZSO se obnaša, kot bi živela sredi Kube. Vodstvo volijo po nekem delegatskem sistemu, ki je totalno netransparenten”. Kritičen je tudi do SKS in obnašanja NSKS v tej zadevi:

SKS ne bi bilo, če NSKS zaradi personalnih zamer ne bi dal na stranski tir enega izmed predstavnikov, tudi bivšega predsednika. Zdaj večni predsednik SKS takrat sam ne bi imel moči tega narediti. Tako pa ga je podprl še ta gospod ter nekaj drugih, takih, ki drugje enako niso mogli biti tako v ospredju, kot bi želeli, in tako imamo še večjo razcepljenost. SKS je organizacija po volji Dunaja in Ljubljane, skrbi, da je manjšina še bolj razcepljena ter da se oblasti lahko vedno izgovarjajo na neenotnost.

Problematiziral je tudi volilno udeležbo pri NSKS, ki edina vodstvo izbira neposredno. “Če se jim volitev udeleži 2000 ljudi, kakšna krovnost pa je to.” Tretji intervjuvanec (A3) pa je izpostavil, da je to veliko primernejše kot delegatski sistem. Paradoks posrednega članstva je slikovito kritiziral takole:

Čeprav sem bil aktiven v NSKS, sem kar trojni član ZSO. Aktiven sem namreč v treh lokalnih društvih na terenu, ta so člani SPZ, SPZ pa je članica ZSO. Ko ZSO preko aktivnih v društvih predstavlja, koliko članstva ima, štejem jaz za tri ljudi. To je ja noro. Zakaj pa sem aktiven v teh društvih? V vasi, kamor sem se priženil, in sosednjih so pač bila ta društva in verjamem, da je kultura po vaseh ključna, zato sem se jaz včlanil.

Tudi sogovorniki iz Madžarske in Hrvaške so izražali pomisleke, zakaj so krovne prav organizacije (oziroma zveze), ki so. Oba hrvaška intervjuvanca (H1 in H2) sta si bila enotna v oceni, da društva živijo dokaj samostojno življenje in je povezovalna vloga ZSDH majhna. Prvi (H1) je pri tem pripomnil: “In zdi se, da obojim bolj ustreza tako”. Drugi intervjuvanec (H2) pa je imel pomisleke tudi, ali gre pri ZSDH za kulturno ali politično organizacijo. Opozarja, da so društva kulturna, zveza pa sedaj nastopa tudi kot politični zastopnik, predvsem ker je tako zastavil bivši predsednik. Del izjave citiramo:

Boljše bi bilo, če bi to opravljali nacionalni sveti, zveza pa naj bo kulturna, da se ne meša tole. A kaj ko svetov sploh nismo bili sposobni na mesto spraviti, to je vse na pol. Fakt pač je, da je 98 odstotkov Slovencev na Hrvaškem popolnoma folkloriziranih, le tole zmoremo.

Glede Madžarske je imel prvi intervjuvanec (M1) pomisleke predvsem glede tega, kakšna je relacija med ZSM in ostalimi društvi. ZSM je namreč organizirana

kot društvo, enako kot ostala društva. ZSM ima nato še svoje kulturne skupine in sekcije, ima pa individualno članstvo, ki ni formalno vezano na društva: "Zakaj bi bilo društvo s 120 člani zastopniško za vse Slovence v Porabju?" Sporno se mu zdi, da potem ZSM kot krovna organizacija daje mnenja, koliko denarja naj kdo dobi. Ob tem dodaja: "Res je sicer, da se nihče kaj veliko ne pritožuje, ker je denarja dovolj za vse. Slovenija da v Porabje toliko sredstev, da se splača biti Slovenec". Drugi (M2) je do tega še bolj kritičen:

Problem je, ker so vsi ti poklicni Slovenci in tudi prejemniki sredstev za društva zelo omejena in zaprta enklava. V društvih sicer je nekaj širši krog, ki mu pri ohranjanju kulture preko ljubiteljskih dejavnosti finančna podpora prav pride. Lahko bi jo sicer bolje optimizirali. Kar se pa tiče teh struktur, kjer se obrača več denarja in so tudi zaposlitve, pa če nisi na liniji, si takoj odžagan. Marsikdo se je zato tudi oddaljil od Slovencev, ker so mu preprosto dali vedeti, da je odveč. Drugi pa pač nadaljujejo oziroma nadaljujemo kot samostojni strelci, po svojih močeh in zaradi svojih idealov.

Glede zaprtosti struktur in zaposlovanja po družinskih in prijateljskih ključih so kritike prihajale tudi iz ostalih držav. Pri tem je treba zaradi jasnosti posebej poudariti, da pri tem niso bile mišljene (le) zaposlitve v samih krovnih organizacijah, temveč nasploh v manjšinskih strukturah, za katere intervjuvanci menijo, da imajo vodstva krovnih organizacij vpliv in posledično tudi možnost vplivanja na konkretne zaposlitve. V Italiji nam je tako eden izmed intervjuvancev (I1) govoril o "kaviar Slovincih". Drugi sogovornik (I3) je uporabljal poimenovanje "koritniki" in "nelegitimneži", kar trije intervjuvanci (A2, M1 in H1) pa so uporabili poimenovanje "poklicni Slovenci". Več sogovornikov (I1, I3, A1, M2) tudi moti, da naj bi se v uradih pojavljali vedno isti priimki in da zaposleni sploh niso vpeti v manjšinsko življenje, jih ni na prireditve itd. To je seveda mogoče oceniti tako za realno dejstvo kot za subjektivno dožemanje intervjuvancev. Zagotovo pa je to tudi del širše ugotovitve, da je naravno, da imajo manjšinske skupnosti ozek krog najbolj zavednih, ki so najaktivnejši v strukturah manjšine, in lahko domnevamo, da posledično tudi najpogosteje najdejo zaposlitve v tem miljeju. Pri zunanjih koncentričnih krogih, kot jih opredeljuje Brezigar (2004, 58–64), torej pri manj zavednih in aktivnih v slovenskih iniciativah, pa to lahko vzbuja občutek klientelizma in jih še bolj odvrača od skupnosti. Ob tem seveda ne moremo spregledati, da v okviru vseh manjšinskih struktur deluje tudi veliko število prostovoljcev.

Takšnih kritik, sploh tako ostrih, ne delijo vsi. En sogovornik (I2) nam je o krovnih organizacijah govoril kot o "hrbtenici skupnosti", brez katere bi takoj vse popustilo. Ker so se kritike na račun krovnih organizacij v zadnjih letih razplamtele, so jih v bran vzeli tudi že javno.¹⁵ Predsednik Združenja slovenskih športnih društev v Italiji Ivan Peterlin je tako v enem izmed svojih govorov dejal:

Komu na čast toliko gnoja na račun SKGZ in SSO? Če nam je všeč ali ne, skoraj vse, kar pri nas leze in gre, leze in gre v okvirih SKGZ in SSO! Očitno je velikanski večini naših ljudi všeč, da se množično včlanjujejo preko svojih dejavnosti v društva, ta v zveze in zveze ali združenja v krovni organizaciji. /.../ Naj bo to všeč ali ne, odbore volimo na javnih občnih zborih /.../ vse je v rokah članstva, ki ima pravico do volitev /.../. (Peterlin 2014)

Podobno je v svojem govoru ob drugi priložnosti trdil tudi Aldo Rupel, ki ga je Barbara Ferluga v Primorskem dnevniku povzela takole:

Spregovoril je tudi o večkrat žaljivem odnosu do krovnih organizacij in pričakovanju, da bosta kot čarodejki rešil vse težave narodne skupnosti: ko pa nekaj rešijo, na primer vprašanje slovenščine v odnosih do javne uprave, ju mnogi kritiki puščajo na cedilu. Krovne organizacije so s članicami civilna družba v odnosu do državnega in deželnega ustroja, v njunem okolju pa lahko obstaja učinkovita civilna poddružba. (Ferluga 2017)

V tem kontekstu je zanimiva tudi anketa med članicami SKGZ, ki jo je leta 2009 opravila Bogatec. Izmed 400 anketirancev jih 80 odstotkov pripisuje SKGZ visoko stopnjo pomembnosti, nizko pomembnost pa 5 odstotkov. Za ohranjanje in razvoj posamezne organizacije jo kot zelo pomembno ocenjuje 58 odstotkov, kot manj ali sploh nepomembno pa 17 odstotkov anketiranih. Anketiranci so zelo podprli (74 odstotkov) tudi idejo, da bi bilo treba oblikovati skupno novo krovno organizacijo, preostalih 26 odstotkov pa je bilo enakovredno porazdeljenih med tistimi, ki se o tem niso izrekli ali ki so temu nasprotovali. Pri vprašanju, ali bi bilo treba izvoliti neposredno izvoljeno telo, jih je temu pritrnilo 60 odstotkov, 22 odstotkov jih je temu nasprotovalo, 18 odstotkov pa jih je bilo neodločenih (Bogatec 2009).

Spregledati ne smemo niti raziskave Brezigar in Vidau (2017) o krovnih organizacijah SKGZ in SSO, ki sta jo opravili za Drugo deželno konferenco o zaščiti slovenske jezikovne manjšine. Za raziskavo sta ubrali obraten pristop od tega v tem članku – intervjuvali sta 16 oseb, ki so bodisi izvoljeni politični predstavniki ali predsedniki oziroma direktorji primarnih slovenskih organizacij in ustanov, predstavnic predstavniškega telesa in tri novinarje slovenskih medijev. Razumljivo so bili ti, ki so aktivni del struktur, do organizacijskega vidika manjšine manj kritični, a so kljub temu izrazili kar nekaj pomislekov in predlogov. Manjšinsko organiziranost so opredelili kot danost, ki se težko spreminja. SKGZ in SSO naj bi bila po njihovem večinskem mnenju izraz družbenopolitičnih procesov v povojnem obdobju in ideoloških razlik. Kritični so bili do procesov odločanja znotraj krovnih organizacij. Kot sta strnili avtorici, naj bi si želeli več demokracije, ki naj se kaže tudi z doslednejšim vključevanjem izvršnih odborov in članic v obravnavo ključnih vprašanj skupnosti. Kot moteče so izražali tudi pomanjkanje jasne meje med politiko in civilno družbo. Ob tem pa so izpostavili

tudi, da sta krovni organizaciji odraz slovenske narodne skupnosti v Italiji v mejah sodobne družbe, kjer se nekateri posamezniki tako ne prepoznavajo v ničemer. Po mnenju enega izmed njenih intervjuvancev naj bi SKGZ in SSO v manjši meri predstavljala celotno slovensko skupnost v Italiji, saj v primerjavi s preteklostjo (ko se je večina njenih pripadnikov opredeljevala za eno ali drugo možnost) danes veliko Slovencev v Italiji ni včlanjenih v nobeno organizacijo.

To pa ni prva raziskava, ki se je ukvarjala s temi vprašanji. Omenimo še zbornik Pre-misliti manjšino (Bajc et al. 2008), kjer so zbrana številna odkrita in kritična stališča o politični neenotnosti in (ne)organiziranosti Slovencev v Italiji.

Ob tem pa nikakor ne gre spregledati tudi konteksta intervjujev. Ti so potekali, preden je v kar nekaj od krovnih organizacij prišlo do menjave predsednikov (ZSO, SKGZ, ZSMH, ZSM in DSS), zato so bile številne kritike tudi osebno naravnane na, po mnenju sogovornikov, (pre)dolge mandate istih oseb. Te kritike in pomisleki danes niso več aktualni, zato jih ne navajamo. Prikazujemo pa stališča, sicer okrnjeno, o imenovanju naslednikov in siceršnjem kadrovanju, ki od osebnih prehajajo na sistemski vprašanja in so še aktualna. Menjava dolgoletnih vodstev je kritike marsikje umirila, a to še ne pomeni rešitve, da se kritizirano prejšnje stanje čez leta ne bi spet ponovilo. Intervjuvanci iz vseh štirih držav so izražali enake pomisleke: da dogajanje glede izbire novega vodstva ni (bilo) transparentno, da bodo nasledniki že vnaprej določeni v ozkem krogu in da vodstvo ne bo odraz manjšinske stvarnosti. Za ilustracijo dodajamo dva citata, tokrat izjemoma brez navedbe države, da bi se izjave čim bolj razumelo kot načelna in sistemski vprašanja ter čim manj personalizirano:

Če se ozremo okoli, se že točno ve, katerih nekaj ljudi je možnih naslednikov. Kakšna demokracija je to, to je fevdalizem! To ljudi odbija od organizacije in tudi manjšine! /.../ To je povsem drugačna organizacija od take, kot sem mislil, da sem se ji pred leti idealistično pridružil. Ni čudno, da ko se pogovarjaš z ljudmi /.../, kot največji problem manjšine vidijo te koritnike.

Vsebinsko sorodna izjava pa se glasi tako:

Ko se je najavila končno možnost menjave vodstva, se je že pojavil tudi prestolonaslednik! To se je dogajalo le v kraljevinah in danes v Severni Koreji. Takšna dva pa ja nista v stanju predstavljati narodne skupnosti. /.../ To je recept za propad.

Vsaka organizacija seveda svoje vodstvo izvoli na podlagi lastnih internih pravil in ima do tega vso pravico. Dilema, ki so jo intervjuvanci izpostavljali, je bila v smeri, da te organizacije kot krovne zastopajo celotno narodno skupnost, nimajo pa v vseh krovnih organizacijah vsi pripadniki skupnosti možnosti voliti vodstva in enakih možnosti kandidiranja, saj se vodstvena mesta izbira na osnovi zgolj individualnega članstva ali pa na podlagi delegatskega modela.

Več intervjuvancev je tudi ponovilo skoraj enako misel, da je sistem krovnosti odklon od ideala en človek en glas, saj teža krovnih organizacij pred javnimi oblastmi ni odvisna od njihovega zaledja v številu podpornikov znotraj manjšine.

4.2 Analiza intervjujev

V izjavah intervjuvancev lahko opazimo nekoliko različne poudarke. Čeprav so vsi kritični do organiziranosti nasploh, vendarle lahko opazimo, da so nekaterim bližje ene, drugim pa druge organizacije, glede na osebne nazore in tudi članstva v preteklosti. Zanimivo opažanje je, da sogovorniki, ki jim je posredno bližje organizacija, ki jo smatrajo za večjo (z več podpore med člani skupnosti), izpostavljajo predvsem, da je težava v tem, da se vsem organizacijam daje enako teža, ne glede na njihovo podporo med ljudmi. Tisti, ki na stvari posredno gledajo bolj z vidika organizacij, ki se jih smatra za manjše, pa izpostavljajo konkretna ravnanja predstavnikov domnevno večje organizacije, ki po njihovem mnenju ne more biti zastopniška organizacija zaradi narave stališč.

V madžarskem in hrvaškem primeru je bilo najpogosteje izpostavljeno tudi vprašanje prepletanja političnega in kulturnega delovanja. V Italiji in Avstriji, kjer so strukture bolj razvejane, ta težava ni bila izpostavljena.

Intervjuvanci pa se niso mogli izogniti osebnim kritikam predstavnikov, kjer gre po mnenju vseh za preveč družinskih povezav in izmenjevanja vedno istih oseb na funkcijah (kjer kritike niso omejene na krovne organizacije, temveč na manjšinske strukture nasploh), kar pa se nato prenaša tudi na kritiko systemskega vidika načina izbora vodstvenih položajev v krovnih organizacijah. Tukaj je jasno vidno, da pridejo v takšnih malih skupnostih osebna razmerja in zamere še bolj do izraza. Pri tem je treba upoštevati tudi, da so se praktično vsi intervjuvanci obregnili ob dolgoletne mandate predsednikov krovnih organizacij. Od začetka priprave tega članka do objave se je to že spremenilo in več kot polovica organizacij ima nove predsednike.

4.3 Nekaj predlogov za možne spremembe

Pri predlogih za systemske spremembe se kot najprimernejše najpogosteje omenja neposredne volitve vodstva krovnih organizacij (torej neposredne volitve s strani vsaj vseh članov organizacije ali vseh pripadnikov narodne skupnosti) ali neposredno izvoljeno enotno manjšinsko predstavništvo (z volilno pravico vseh pripadnikov narodne skupnosti). Poleg dilem, kako takšne volitve ustrezno organizirati, se pojavljajo glede tega predvsem štirje pomisleki: (1) kako določiti, kdo so volilni upravičenci, torej koga se šteje za pripadnika manjšine in koga ne, (2) ali bi to pomenilo tudi preštevanje manjšine, kar bi lahko države, kjer pripadniki manjšine bivajo, negativno izkoristile, (3) kaj bi obstoj opozicije (pri

volitvah enotnega predstavnštva bi se verjetno za glasove pomerilo več list) znotraj manjšinskega zastopstva pomenil za samo manjšino, kako bi to vplivalo na odnose znotraj manjšine in odnos do javne oblasti ter oblasti do manjšine, (4) po katerem sistemu bi se volitve sploh izpeljalo.

Vse pomisleke lahko označimo za do določene mere upravičene, a ne nepremostljive. Glede preštevanja manjšine lahko opozorimo, da se na to sklicujejo predvsem predstavniki, ki zadnja leta svojo agendo gradijo na poudarjanju pomena dobrih odnosov med večinskim in manjšinskim narodom. V takšni situaciji, kot jo promovirajo, to torej ne bi smel biti več problem (problem pa seveda predstavlja to, da se morajo posamezniki opredeliti in torej izpostaviti). A obstajajo krovne organizacije, na primer DSS in NSKS, kjer je število volivcev, ki jim je mandat podelilo, znano, morali so se opredeliti, a to ne predstavlja težave. Glede tveganosti opozicije pa lahko rečemo, da je situacija sedaj daleč od idealne – krovne organizacije imajo tudi sedaj pogosto različna stališča, kar po naši oceni tako države, kjer slovenske manjšine živijo, kot matična država lahko tudi izkoriščajo¹⁶, ko jim to ustreza. Ob tem enako težo dajejo vsem organizacijam, čeprav je jasno, da njihovo zaledje ni enako številčno. Ob demokratičnem zastopstvu bi bilo jasno, katera stališča in pristopi imajo večinsko podporo, in to bi otežilo izmikljanja.

Vprašanje, kako takšne volitve izvesti, pa seveda mora biti vprašanje širšega razmisleka. Državni zbor Republike Slovenije je v 3. odstavek 1. točke 3. poglavja Resolucije o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije leta 1996 sprejel naslednje določilo:

Republika Slovenija priznava avtonomnost in politično subjektiviteto avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah. Republika Slovenija pozdravlja prizadevanja manjšinskih političnih organizacij v posameznih sosednjih državah za demokratično izvoljeno skupno zastopstvo. Podpira tudi napore za zajamčeno zastopstvo predstavnikov avtohtonih manjšin v zakonodajnih in drugih političnih ter upravnih telesih.

Slovenski uradni organi tega nikoli niso postavili za svojo prioriteto, krovnim organizacijam pa to tudi očitno ni bilo v interesu. Najbližje temu je bil NSKS. Pomembno prelomnico v njihovem delovanju pomenita dve programski resoluciji, sprejeti leta 1989, ki sta nastali po tem, ko je bil za deželnega glavarja izvoljen Jörg Haider. Takrat so se prvič jasno zavzeli za enotno manjšinsko organizacijo, kar tudi danes postavljajo v ospredje. Ker do skupnega zastopstva ni prišlo, je NSKS leta 1995 spremenil svoja pravila in v organizaciji so izvedli prve neposredne volitve vodstva (to je edina krovna organizacija, kjer vodstvo vodijo neposredno). Od takrat obstaja Zbor narodnih predstavnikov, ki je nekakšen parlament NSKS, ko so okoliščine primerne, volijo tudi predsednika

organizacije, sicer pa ga imenuje ZNP. Možnost voliti so imeli vsi koroški Slovenci, torej tudi tisti, ki niso bili člani NSKS, če so dopolnili petnajst let in so se prištevali k slovenski narodni skupnosti. Volijo ZNP (s predsednikom ima osemindvajset članov, ki so izvoljeni za štiri leta), ki nato voli predsedstvo in odbore, razen predsednika NSKS, ki je voljen neposredno (Jesih 2007, 86–87).¹⁷ Rudi Vouk v javnem pismu spominja, da čeprav so bili prvi signali po prvih neposrednih volitvah spodbudni, z izjemo peščice funkcionarjev, sta po njegovem že kmalu tako slovenska in avstrijska politika posvojili načelo *divide et impera*. Tako sta državi kljub volitvam (kot pravi Vouk z rekordno udeležbo) NSKS in ZSO obravnavali kot enakopravni in enakovredni, nato pa priznali še nastanek tretje organizacije. Čeprav je Vouk kritičen tudi do NSKS, zaključuje, da bi ustavljanje novih organizacij strukture le še naprej slabilo (Vouk 2016). Vouk je tudi eden izmed vidnejših članov iniciative SKUP (Slovenski konsenz za ustavne pravice), formirane leta 2019. SKUP sestavljajo nazorsko različno orientirani posamezniki, ki niso zadovoljni z delovanjem treh krovnih organizacij in zahtevajo odločnejše prizadevanje za izpolnitev pravno zajamčenih pravic koroških Slovencev še pred stoto obletnico plebiscita. Decembra 2019 so objavili tudi predlog novega skupnega zastopstva, kjer bi polovico članov imenovala tri krovne organizacije (vsaka osem članov), drugo polovico (štiriindvajset članov) pa bi izvolili odborniki slovenskih društev, občin in zadrug. Po mnenju SKUP bi se s tem izognili registru koroških Slovencev, hkrati pa bi tudi vključili krovne organizacije. Večjega odmeva pobuda ni doživela.

Najprimernejši način za prehod na demokratično legitimacijo krovnih organizacij bi bil dogovor vseh zastopniških organizacij, da bi izvedle skupne volitve v skupni organ. Ker pa imajo vodstva organizacij do tega diametralno nasprotna stališča, bi to bilo mogoče le ob izraziti intervenciji Republike Slovenije (to pa bi imelo pozitivne in negativne plati – v preteklosti se je na primer že pojavljala ideja, da bi Slovenija financiranje pogojevala z demokratično legitimacijo. Če bi vse organizacije to sprejele, bi to lahko bilo pozitivno. Možen pa je tudi obraten scenarij – tako bi neke organizacije to na primer storile in postale preferirane s strani Slovenije, druge pa bi to zavrnila in se naslonile le na državo, kjer manjšine živijo. Tako bi med organizacijami prišlo do še večjih razlik, kar lahko ocenimo kot negativno). Poskusi, kot je ta od NSKS, da se sam odpre za celotno narodno skupnost, bi bil uspešen le, če bi to sprejeli in nagradili matična država in/ali država, kjer skupnost živi, vendar do sedaj ni bilo tako.

Obstajajo seveda tudi druge ideje in predlogi. Zdaj že pokojni znani podjetnik na Koroškem Franc Rutar je na primer predlagal skupno narodno zastopstvo, za katero bi lahko kandidirali le kandidati z znanjem obeh deželnih jezikov, volilno pravico pa bi imeli vsi prebivalci dvojezičnega ozemlja po šolskem zakonu iz leta 1945 (Valentinčič 2012b). Šlo bi torej za nov organ oziroma organizacijo. Pri tem se pojavlja vprašanje, kako bi sploh preverjali znanje obeh jezikov. V Italiji se je kot alternativo večkrat omenjalo skupščino vseh izvoljenih funkcionarjev

– na državni, deželni, občinski in rajonski ravni, do ukinitve tudi na pokrajinski (poslanci, župani, deželni in občinski svetniki). Ideja je zagotovo manj drzna kot prehod na neposredne volitve, a tudi odpira vrsto vprašanj o teži določenih izvoljenih predstavnikov (na primer, ali imajo vsi enako težo, ali članstvo temelji na samoopredelitvi ali določenih kriterijih – v tem primeru, na katerih, kdo jih določi, kaj če kdo ni pripravljen biti vključen itd.). V Italiji je idejo izvoljenega zastopstva leta 2012 obudilo društvo Edinost pod vodstvom Sama Pahorja. Ideja je dobila še dodatno veljavo, ker sta jo načelno podprla oba takratna deželna svetovalca, Igor Gabrovec in Igor Kocijančič. Kljub temu je do realizacije ideje še daleč, ni namreč jasno, kdo bi sploh imel pravico voliti, niti niso jasne pristojnosti takšnega zastopstva. Društvo Edinost predlaga, da bi to bil posvetovalni organ, torej prave teže ne bi imel.

Reforma manjšinskih struktur bi bila dobrodošla tudi z vidika racionalizacije, sedaj namreč prihaja do številnih podvajanj. Eden izmed sogovornikov (A1) je komentiral, da zaradi tolikih vložkov v zidove ni denarja za vsebine in ljudi:

Ko sem predlagal, da ima en inštitut res dober projekt in naj se mu da nekaj dodatnega denarja, je bilo takoj potrebno dati denar še za drugi inštitut, mimo vsebine. Nekaterim je pač deljenje denarja zelo pomembno, ker dokler imajo pisker, so pomembni, brez tega pa niso nič.

Ob to dvojnost se je obregnil tudi odbornik za kulturo v prejšnji vladi Furlanije-Juljske krajine Gianni Torrenti, ki je dejal, da je slovenska manjšina glede notranjih razmerij konservativna, in omenil problem dvojnosti (Tence 2018, 3). Pipp je v že omenjenem govoru dejal, da “to dvojnost, ki je nepotrebna in neučinkovita za manjšino samo, pa tudi za urejanje medsebojnih odnosov”, s svojimi sredstvi vzdržuje Slovenija (Marinac 2008, 265–266). Da pa je združevanje lahko zelo boleče in neuspešno, nam kaže primer združitve Našega tednika in Slovenskega vestnika na Koroškem, kjer se poleg stalnih finančnih težav časopisa organizaciji ne moreta sporazumeti o načinu njegovega upravljanja.

V že prej omenjenem članku Brezigar in Vidau (2017) sta se iz predlogov intervjuvancev izkristalizirali dve prevladujoči ideji: parlament oziroma skupščina Slovencev v Italiji ali enotna krovna organizacija. Pri obeh možnostih pa so intervjuvanci poudarjali nujnost demokratične legitimacije takšnega organa. Dileme pa so se pojavile v zvezi s tem, kako sestaviti volilni imenik Slovencev v Italiji. Namen takšnega enotnega in demokratično legitimiranega organa bi bil po mnenju intervjuvancev pripraviti program in vizijo delovanja slovenskih organizacij in ustanov, hkrati pa bi takšen organ imel večjo pogajalsko moč v odnosu z oblastmi.

Eden izmed intervjuvancev (A2) je bil sicer do možnosti za takšne posodobitve skeptičen:

Vprašanja zastopniških organizacij lahko odpre in doseže le Slovenija. V Sloveniji pa se nihče noče lotiti tega, ker bi morali biti načelni. To pa vsem smrdi. Raje ribarijo v kalnem. Poleg tega pa si niti ne predstavljam, da bi kdo v Sloveniji imel takšno politično moč, da bi to lahko uredil.

Iz zgoraj zapisanega je razvidno, da čeprav je obstoječi sistem daleč od idealnega, je neko splošno sprejeto rešitev, ki je dobra z vseh vidikov, zelo težko najti. Zapišemo lahko, da je to celo splošno zavedanje, osrednja ost kritikov je usmerjena predvsem v to, da se modela manjšinske zastopanosti, ki bi bil demokratičen in bi po možnosti omogočal tudi skupno zastopstvo, niti ne išče – pri tem je kritika mišljena tako predstavnikom krovnih organizacij kot organom Republike Slovenije, za katero več intervjuvanec izpostavlja, da bi si morala kot matična država za to prizadevati. Realna omejitev pri tem je seveda tudi to, da je zelo pomembno vprašanje, ali je sploh mogoče najti skupen model, ki bi bil primeren za vse štiri države. Verjetno ne, upoštevajoč dejstvo, da javnopravno zastopstvo na Madžarskem in Hrvaškem že obstaja, v Italiji in Avstriji pa ne.

5. Zaključek

Namen tega prispevka ni ponuditi formule za izvolitev manjšinskega zastopstva, saj gre za kompleksno in občutljivo vprašanje, temveč izpostaviti različne argumente, dileme in polemike – nekateri se vlečejo že desetletja, druge so posebej aktualne v novejšem obdobju. Če bo prispevek, ki ne ponuja odgovorov, temveč le nakazuje pomembna vprašanja, spodbudil nadaljnjo razpravo, bo to le dobrodošlo.

V slovenskem zamejstvu se soočamo s situacijo, ko je med devetimi predsedniki krovnih organizacij le eden neposredno izvoljen na splošnih volitvah, vsi ostali pa na posrednih volitvah po delegatskih sistemih ali na volitvah, kjer lahko voli le članstvo v organizaciji, ki predstavlja le (manjši) del slovenskega prebivalstva v določeni zamejski skupnosti. Dejstvo, da so vse do pred dvema letoma od devetih predsednikov krovnih organizacij v zamejstvu le trije zasedali svoj položaj manj kot deset let, je zaskrbljujoče. To pomeni, da na primer osemnajstletniki, ki so vstopali v odraslo dobo, ki pridobijo volilno pravico in so nujni za obstoj teh narodnih skupnosti, v svojem življenju sploh niso poznali drugih predsednikov kot obstoječih. Mogoče je s tem povezana tudi vse večja apolitičnost mladih (e.g. Valentinčič 2013, 102–107). Rudi Vouk je v svojem javnem pismu poleg depolitizacije uporabil tudi oznake resignacija, frustracija, marginalizacija in asimilacija (Vouk 2016).

Do sedaj so mladi nezaupanje do krovnih organizacij najbolj izrazito pokazali na Koroškem. Vse mladinske organizacije (Klub slovenskih študentk in študentov na Dunaju, Klub slovenskih študentk in študentov v Gradcu, Klub slovenskih študentk in študentov na Koroškem, Mlada Enotna lista, Koroška

dijaška zveza in Katoliška mladina) so se povezale v skupno zastopstvo Slovenske mladinske organizacije (SMO). Svoja jasna stališča je skupno mladinsko zastopstvo ob sprejemanju tako imenovanega kompromisa leta 2011 pokazalo s pozivom vsem trem krovnim političnim organizacijam, da se predstavniki teh organizacij ne morejo v njihovem imenu odpovedati uporabi slovenščine kot uradnega jezika. Klubi niso del krovnih organizacij. Je pa ZSO pri zadnji prenovitvi organov ponudila vsakemu klubu eno mesto v svojem odboru. To lahko razumemo kot reakcijo na kampanjo NSKS, ki je poskušal na zadnjih treh neposrednih volitvah pridobiti čim več mladi kandidatov (e.g. Valentinčič 2013; Jagodic 2018).

Vprašanje, kako pomladiti manjšinske (politične) strukture, je zagotovo aktualno za vse skupnosti, saj je demografska piramida zelo neuravnotežena. Brezigar (2017a, 4) je ob Drugi deželni konferenci Slovencev v Italiji govorila o tako imenovani sivi coni in o zunanjih obročih, ki skupnost sestavljajo poleg jedra, v katerega spadajo najaktivnejši člani. Opozarja, da se manjšina manjša tudi zato, ker ne zna angažirati v jedro tistih, ki za to pokažejo interes. To populacijo, ki se še čuti del slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah, ni pa aktivna v narodnostnih strukturah, bi lahko opisali kot tiho skupnost ali skrito skupnost.

Naši intervjuvanci se niso strinjali s tem, da ker so manjšine subjekt, državne oblasti ne smejo posegati v njihovo organiziranost, temveč so izrazili pričakovanje, da bi Republika Slovenija posegla na to področje. Če bi do tega prišlo, bi se zagotovo slišali tudi številni drugi glasovi, da to pomeni nedopusten poseg v avtonomijo manjšine. A dejstvo ostaja, da Slovenija krovne organizacije izdatno financira, in v njenem interesu morajo biti legitimna, učinkovita in sistematična organiziranost, s katero se bo poistovetil čim večji del narodnega telesa v določenem zamejstvu. Kako to doseči, pa je zapleteno vprašanje. Manjšinske strukture sredstva hkrati prejemajo tudi od držav, kjer živijo. Slovenija torej lahko (in bi morala) vodi neko politiko, ne more pa zgolj sama odločati. Podpora matične države določeni manjšinski skupnosti zagotovo ni le humanitarno dejanje države, temveč tudi uresničevanje geostrateških interesov. Od njenih politik in predstavnikov bi torej bilo pričakovati proaktivno držo tudi glede teh vprašanj.¹⁸

Glede na vse zapisano lahko na raziskovalni vprašanji odgovorimo naslednje:

1. obstoječa sistemizacija krovnih organizacij je posledica skupka zgodovinskih in družbenih razlogov. Pomembni determinanti sta čas Jugoslavije in dogajanja konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let. Marsikje je takšna ureditev tudi posledica steka dogodkov in ni bila širše načrtovana. Takšnega stanja se do sedaj s strani oblasti ni problematiziralo, s strani (vsaj nekaterih) pripadnikov narodnih skupnosti pa se ga je;
2. kritike intervjuvancev so tako osebne kot sistemske narave. Med sistemskimi se ponavljajo predvsem te, da obstoječi sistemi ne omogočajo politične teže krovnih organizacij glede na njihovo dejansko zaledje ter da je takšen način

imenovanja vodstev preveč zaprt in je velik del narodne skupnosti od centrov vpliva in odločanja odrezan.

Na tej podlagi lahko postavljeno hipotezo potrdimo. Nobenega dvoma ni, da so si krovne organizacije med seboj v marsičem različne, a kritike intervjuvancev, ki so bili vključeni v raziskavo zaradi svoje kritičnosti do sistema krovnosti, so v vseh štirih zamejstvih zelo sorodne.

Literatura in viri

- Bajc, G., 2017. Med jasnim in oblačnim: kratak oris zgodovine Slovencev v Italiji. V N. Bogatec & Z. Vidau (ur.) *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. ZTT, SLORI, Trst, 33–39.
- Bajc, G., Jagodic, D., Klabjan, B., Mezgec, M. & Vidali, Z. (ur.), 2008. *Pre-misliti manjšino. Pogle-di reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir*. Založba Annales, SLORI, Koper, Trst.
- Bogatec, N., 2009. *Anketa med člani članic Slovenske kulturno-gospodarske zveze*. SLORI, Trst.
- Bogatec, N., 2015. Šolanje v slovenskem jeziku v Italiji. *Razprave in gradivo, Revija za narodno-stna vprašanja* 74, 5–21.
- Brezigar, S., 2004. *Politike promocije manjšinskih jezikov: primer slovenske jezikovne manjšine v Italiji*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Brezigar, S., 2016. *Model za celovito oceno stanja in razvojnih perspektiv narodnih manjšin ter njegova aplikacija na slovensko narodno manjšino v Italiji*. V D. Grafenauer & K. Munda Hirnšek (ur.) *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 8–31.
- Brezigar, S., 2017a. "V manjšini nujno potrebujemo demokratične procese odločanja". *Primorski dnevnik* 73 (281), 2. december 2017, 4.
- Brezigar, S., 2017b. *Gospodarstvo in financiranje slovenske narodne skupnosti v Italiji*. V N. Bogatec & Z. Vidau (ur.) *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. ZTT, SLORI, Trst, 187–208.
- Brezigar, S., 2017c. *Slovenska skupnost v Italiji med preteklostjo in prihodnostjo*. V N. Bogatec & Z. Vidau (ur.) *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. ZTT, SLORI, Trst, 21–30.
- Brezigar, S. & Vidau, Z., 2017. *Predstavninstvo slovenske manjšine – zastopstvo in zastopanstvo: razmislek o izboljšanju politične participacije Slovencev v Italiji*. V A. Janežič & D. Jagodic (ur.) *Druga deželna konferenca o zaščiti slovenske jezikovne manjšine, Gorica 24. november 2017, Trst, 25. november 2017*. SLORI, Trst, 45–61.
- Brun, C., 2012. *A Comparative Study of Umbrella Organizations for the Voluntary Sector in Norway and Scotland*. Frivilligher Norge, Oslo.
- Brunner, G. & Küpper, H., 2002. *European Options of Autonomy: A Typology of Autonomy Models of Minority Self-Governance*. V K. Gál (ur.) *Minority Governance in Europe*. Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute, Budapest, 13–36.
- Capotorti, F., 1979. *Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. United Nations, New York.
- Deželna določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine. *Bollettino ufficiale della Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia* 26 (2007).

- Dinh, J., Lord, R. G., Gardner, W. L., Meuser, J. D., Liden, L. C. & Hu, J., 2014. Leadership Theory and Research in the New Millennium: Current Theoretical Trends and Changing Perspectives. *The Leadership Quarterly* 25 (1), 36–62.
- Doh, J. P. & Teegan, H., 2003. *Globalization and NGO's: Transforming Business, Government and Society*. Praeger, Westport.
- Ferluga, B., 2017. Tudi v dežju topel spomin na junake. *Primorski dnevnik*, 12. september 2017, <https://www.primorski.eu/se/274764-tudi-v-deju-topel-spomin-na-junake-OJPR297108> (dostop 26. 3. 2018).
- Filipič, H., 2015. Politična dejavnost Valentina Inzka star. . V J. Zerzer (ur.) *Valentin Inzko: glasnik sožitja*. Mohorjeva, Celovec, 207–289.
- Fran – Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, <https://fran.si/> (dostop 29. 10. 2019).
- Gotthardt, V., 2010. Slovenci na Štajerskem: poskus približevanja. *Nedelja* 80 (49), 5. december 2010.
- Grafenauer, D., 2009. Tischlerjevi stiki s Klubom koroških Slovencev v Ljubljani. V H. Filipič, M. Gruškovnjak, M. Kuchling, M. Piko-Rustia, N. Tolmajer, M. Vrbinc, J. Wakounig & J. Zerzer *Simpozij o dr. Jošku Tischlerju: zbornik predavanj in prispevkov*. Mohorjeva, Celovec, Ljubljana, Dunaj, 155–173.
- Grafenauer, D., 2010. Oris politične organiziranosti koroških Slovencev: koroški Slovenci ob koncu jubilejnega leta 1920 – 1945 – 1955 – 2010. *Novi razgledi* 2 (17/18), 7–9.
- Grilc, M., 2009. Dr. Joško Tischler kot politik. V H. Filipič, M. Gruškovnjak, M. Kuchling, M. Piko-Rustia, N. Tolmajer, M. Vrbinc, J. Wakounig & J. Zerzer *Simpozij o dr. Jošku Tischlerju: zbornik predavanj in prispevkov*. Mohorjeva, Celovec, Ljubljana, Dunaj, 141–146.
- Heartz, R., 2000. *Umbrella Structures, Merges, and Acquisitions: Guidance for CASA Programs*. National CASA Association, Seattle.
- Hirnök, J., 2010. Poročilo o 4-letnem delovanju Zveze Slovencev na Madžarskem 2006–2010. *Porabje* 20 (43), 3–4, 9–10.
- Inzko, V., 1989a. Politična in ideološka diferenciacija med koroškimi Slovenci (1945–1949). V *Zvest domu, narodu in Bogu: 40 let Narodnega sveta koroških Slovencev, 10 let smrti dr. Joška Tischlerja*. Mohorjeva, Celovec, 39–43.
- Inzko, V., 1989b. Narodni svet koroških Slovencev v letih 1960–1968. V *Zvest domu, narodu in Bogu: 40 let Narodnega sveta koroških Slovencev, 10 let smrti dr. Joška Tischlerja*. Mohorjeva, Celovec, 48–55.
- Jagodic, D. (ur.), 2018. *Družbena participacija mladih v slovenskem zamejstvu*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenski znanstveni inštitut, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik in Slovenski raziskovalni inštitut, Ljubljana, Celovec, Trst.
- Jaušovec, B., 2010. Štajerski Slovenci v Avstriji niso pomota. *Večer* 66 (303), 30. december 2010, 5.
- Jerman, S. & Todorovski, I., 1999. *Slovenski dom v Zagrebu: 1929–1999*. Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom, Zagreb.
- Jesih, B., 2007. *Med narodom in politiko*. Drava, Celovec.
- Jesih, B. (ur.), 1994. *Slovenci v avstrijski zvezni deželi Štajerski: zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Mariboru, 25.–27. maja 1993*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Josipovič, D. & Kržišnik-Bukić, V., 2010. *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Just, F., 2003. *Besede iz Porabja, besede za Porabje*. Franc-Franc, Murska Sobota.
- Just, F., 2009. *Porabje*. Franc-Franc, Murska Sobota.

- Kržišnik-Bukić, V., 1995. *Slovenci na Hrvaškem*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Kržišnik-Bukić, V., 2016. Sodobno slovensko narodotvorje in primer slovenskega manjšinskega konteksta na Hrvaškem. V D. Grafenauer & K. Munda Hirnök (ur.) *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 142–166.
- Kulmesch, J., 2018. Za seje ZNP in skupne sestanke z ZSO in SKS na podeželju. *Novice* 32/33, 13.
- Kwok, C. & Chan, N. K., 2017. Legitimacy and Fofced Democratisation in Social Movements. *China Perspectives* 3, 7–16.
- Lipnack, J. & Stamps, J., 1994. *The Age of the Network: Organizing Principles for the 21st Century*. Oliver Wight, Essex Junction (VT).
- Malle, A., 1977. Življenje in delo SPZ v sedmih desetletjih njenega obstoja. *Koroški koledar* 1978, 80–91.
- Malle, A., 1984a. Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki. V J. Liška et al. (ur.) *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. Komunist, Drava, Ljubljana, Celovec, 76–84.
- Malle, A., 1984b. Spomenica koroških Slovencev. *Koroški koledar* 1985, 45–54.
- Malle, A., 2009. Idejna diferenciacija med koroškimi Slovenci. V H. Filipič, M. Gruškovnjak, M. Kuchling, M. Piko-Rustia, N. Tolmajer, M. Vrbinc, J. Wakounig & J. Zerzer *Simpozij o dr. Jošku Tischlerju: zbornik predavanj in prispevkov*. Mohorjeva, Celovec, Ljubljana, Dunaj, 105–122.
- Marinac, B., 2008. Slovenci na tujem: povezovalni faktor narodne zavesti, ne notranjepolitično breme. V G. Bajc, D. Jagodic, B. Klabjan, M. Mezgec, & Z. Vidali (ur.) *Pre-misliti manjšino. Pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir*. Založba Annales, SLORI, Koper, Trst.
- Medica, K., 2005. Slovenci v hrvaški Istri od Unije Slovencev za županijo istrsko do prvega organiziranega društva Slovencev v hrvaški Istri. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 46, 196–205.
- Merljak, R., 2019. Slovenci na Hrvaškem in majske volitve v svete narodnih manjšin. *Mladika* 63 (5/6), 11–15.
- Mlinar, A., 2014. Dr. Angelika Mlinar [televizijski posnetek]. Oddaja Intervju, TV SLO 1, 29. junij 2014, <https://4d.rtv slo.si/arhiv/intervju-tv/174284448> (dostop 25. 5. 2020).
- Mlinar, A., 2015. Politična zastopnost slovenske manjšine v Avstriji in Italiji – 1. del [video]. Akademski forum Fakultete za državne in evropske študije, 5. marec 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=4INzIAL5Mck&t=162s> (dostop 25. 5. 2020).
- Mlinar, A., 2017. Srečanja pod lipami – dr. Angelika Mlinar [video]. Krožek Anton Gregorčič, 6. april 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=dXcdzMvdz-Y&t=100s> (dostop 25. 5. 2020).
- Moritsch, A., 2000. Nacionalne ideologije na Koroškem. V A. Moritsch & T. Bahovec *Koroški Slovenci 1900–2000*. Mohorjeva, Celovec, Ljubljana, Dunaj, 9–24.
- Munda Hirnök, K., 1998. *O nekaterih aktualnih vprašanjih Slovencev na Madžarskem*. Ekspertiza. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Munda Hirnök, K., 1999a. *Kratka ocena trenutnega položaja Slovencev na Madžarskem*. Ekspertiza. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Munda Hirnök, K., 1999b. Slovenci na Madžarskem ob koncu 90-ih let. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 35, 61–75.
- Munda Hirnök, K. & Novak Lukanović, S., 2018. Družbena participacija mladih v slovenskem zamejstvu na Madžarskem. V D. Jagodic *Družbena participacija mladih v slovenskem zamejstvu*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenski znanstveni inštitut, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik in Slovenski raziskovalni inštitut, Ljubljana, Celovec, Trst.

- Nečak, D., 1982. *Volitve na Koroškem po drugi svetovni vojni*. Borec, Ljubljana.
- NSKS – Narodni svet koroških Slovencev, 2018. Ustanovitev NSKS, https://www.nsk.at/o_nas_ueber_uns/sl/C32/ustanovitev-nsks (dostop 20. 3. 2018).
- Pahor, M., 1998. *Lastno gospodarstvo jamstvo za obstoj: pregled gospodarskih dejavnosti Slovencev na področju sedanje dežele Furlanije-Juljske krajine 1848–1998*. Slovensko deželno gospodarsko združenje, Trst.
- Pahor, M., 2011. *Iz zdravih korenin v nove čase: 35 let delovanja Sveta slovenskih organizacij*. SSO, Trst, Gorica, Videm.
- Pahor, S., 2010. Krovni organizaciji povezovalki Slovencev. *Novi razgledi* 2 (14), 9.
- Pajnič, K., 2006. *Struktura in položaj Slovencev na Hrvaškem*. Magistrsko delo. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana.
- Pavšič, R., 2018. O drugi svetovni vojni in družbenem gospodarstvu. *Primorski dnevnik* 74 (145), 22. junija 2018, 19.
- Peterlin, I., 2014. "Razmišljanja o naši zamejski stvarnosti", *SloSPORT – slovenski šport v Italiji*, 5. marec 2014, <http://sloSPORT.org/novica/zssdi-ivan-peterlin-razmisljanja-o-nasi-zamejski-stvarnosti/> (dostop 26. 3. marca 2018).
- Petrič, E., 2018. *Spomini in spoznanja: diplomat, pravnik, politik*. Mohorjeva, Celovec, Ljubljana, Dunaj.
- Pezdir, R., 2016. "Na koncu bomo imeli popisano pravo naravo slovenske ekonomske zgodovine od leta 1945 do 2016". *Mladika* 60 (9), 4–11.
- Pezdir, R., 2017a. Mag. Rado Pezdir [televizijski posnetek]. Oddaja Intervju, TV SLO 1, 2 julij 2017, <https://4d.rtvlo.si/arhiv/intervju-tv/174479889> (dostop 18. 8. 2018).
- Pezdir, R., 2017b. Srečanja pod lipami – Mag. Rado Pezdir [video], Krožek Anton Gregorčič, 26. januar 2017, http://www.youtube.com/watch?v=aInldrrpC_I (dostop 18. 8. 2018).
- Pezdir, R., 2018. Rado Pezdir o genezi nacionalnega interesa. *Reporter*, 26. avg. 2018, <https://reporter.si/clanek/slovenija/rado-pezdir-o-genezi-nacionalnega-interesa-656269> (dostop 27. 8. 2018).
- Primorski dnevnik, 2018. Skupni pogledi, a tudi različne ocene in poudarki. *Primorski dnevnik* 74 (137), 13. junija 2018, 4.
- Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije*. Uradni list RS 35 (1996), 27. 6. 1996, 2946.
- Riman, B., 2014. *Slovenska društva u Hrvatskoj između dva svjetska rata (1918–1941)*. Časopis za suvremenu povijest 46 (1), 101–130.
- Riman, B., 2016. 130 let slovenskega združevanja na Hrvaškem. V D. Grafenauer & K. Munda Hirnšek (ur.) *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 266–285.
- SKGZ – Slovenska kulturno gospodarska zveza, 2018. Delovanje, www.skgz.org/sl/delovanje (dostop 25. 8. 2018).
- SKS – Skupnost koroških Slovencev in Slovenk, 2020. Naša organizacija: najpomembnejše o nas, <https://www.skupnost.at/sl/o-nas.html> (dostop 25. 5. 2020).
- Smolle, K., 2000/2001. Koroški Slovenci in avstrijske politične stranke. V A. Moritsch & T. Bahovec (ur.) *Koroški Slovenci 1900–2000*. Mohorjeva, Celovec, Ljubljana, Dunaj, 137–154.
- SSO – Svet slovenskih organizacij 2018. Kdo smo, <http://www.ssorg.eu/> (dostop 22. 3. 2018).
- Stergar, J., 2001. Slovenija in koroški Slovenci (1920–1959). V A. Malle (ur.) *Janko Ogris: življenje in delo*. Drava, Celovec, 43–86.

- Strajn, P., 1992. *La comunità sommersa: Sloveni in Italia dalla A alla Ž*. EST, Trieste.
- Sukič, M., 2019. "Njegovi naporji so pokazali smer skupnosti": volilni občni zbor Zveze Slovencev na Madžarskem. *Porabje* 29 (21), 2.
- Štoka, D., 2004. *V političnem vrtincu*. Mladika, Trst.
- Šušmelj, C., 2018. Skupščina Zveze slovenskih društev na Hrvaškem je izbrala novo predsednico, predsedstvo in nov sedež na Reki. *Planika* 26 (203), 5.
- Tavčar, V., 2011. *Polom: Tržaška kreditna banka – zgodba o uspehu z žalostnim koncem*. Narodna in študijska knjižnica, Trst.
- Tence, S., 2018. "Slovenska manjšina je politično napredna, ko gre za notranje razmere pa konservativna". *Primorski dnevnik* 74 (70), 3.
- Todorovič, B., 2006. *Medijsko oblikovanje spomina naroda: podobe osamosvajanja Slovenije na avstrijskem Štajerskem*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Toplak, S., 2017. Rado Pezdir za RTV SLO: če bo Harij Furlan pogledal v vzporedno mrežo offshore podjetij, bo tam našel sebe. *Finance*, 3. julij 2017, <https://www.finance.si/8858580> (dostop 18. 8. 2018).
- Valentinčič, D., 2012a. *Primerjava pravnih zaščit in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah*. Evropska pravna fakulteta, Nova Gorica.
- Valentinčič, D., 2012b. "Živeti v skladu z naravo": oseba v žarišču: Franc Ruttar. *Nedelja*, 14. 8. 2012.
- Valentinčič, D., 2013. How do Young Members of Slovenian Minorities in the Neighbouring Countries See Their Future. *European Perspectives* 5 (1), 93–109.
- Valentinčič, D., 2014. *Slovinci v Reziji? Pravni položaj in dejansko življenje slovenske jezikovne manjšine*. Univerza v Celovcu, Inštitut Karantanija, Arte4, Celovec, Ljubljana, Novo mesto.
- Valentinčič, D., 2017. Slovenska manjšina na Hrvaškem. *Koledar Mohorjeve družbe za Goriško* 2018, 74–77.
- Vidau, Z., 2017. Politična participacija slovenske narodne skupnosti v Italiji. V N. Bogatec & Z. Vidau (ur.) *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. ZIT, SLORI, Trst, 167–180.
- VNM Grada Rijeke – Vijeća nacionalnih manjina za Grad Rijeku, 2018. Organiziranost Slovencev na Hrvaškem, http://vnm.rijeka.hr/Download/2011/05/20/Organiziranost_SLO_v_RH_-_2011_1.pdf (dostop 25. 3. 2018).
- Volksgruppen.ORF.at, 2013. Otoplitev odnosov med NSKS in SKS, <https://volksgruppenv1.orf.at/slovinci/novice/stories/159787.html?skin=> (dostop 22. 3. 2018).
- Vouk, R., 2016. Za repolitizacijo delovanja koroških Slovencev: odprto pismo ob 5. obletnici "memoranduma". *Nedelja*, 7. april 2016, <https://medium.com/moja-nedelja/za-repolitizacijo-delovanja-koro%C5%A1kih-slovencev-7cc20bd55ae0> (dostop 28. 3. 2018).
- Zorn, T., 1969. Zveza slovenskih organizacij na Koroškem in Narodni svet koroških Slovencev. *Vestnik koroških partizanov* 2, 2.
- ZSM – Zveza Slovencev na Madžarskem, 2018. Predstavitev, <https://www.zveza.hu/sl/predstavitev/> (dostop 23. 8. 2018).
- ZSO – Zveza slovenskih organizacij, 2018. Organizacija, <https://zso.slo.at/sl/home/organizacija> (dostop 20. 3. 2018).
- Žitnik Serafin, J. (ur.), 2014. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovenskega prostora: zgodovinski oris in sedanjost*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Young, D. R., 2001. Organizational Identity and the Structure of Nonprofit Umbrella Associations. *Nonprofit Management and Leadership* 11 (3), 289–304.
- Wutti, D., 2017. Between Self-Governance and Political Participation: The Slovene Minority in Carinthia, Austria. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 78, 59–72.

Opombe

129

- ¹ Pri tem se v vsebinske razlike med posameznimi organizacijami spuščamo le toliko, kot je nujno za razumevanje evolucije njihovih odnosov in statusa, osrednja pozornost pa je namenjena njihovi uveljavitvi kot organizacija, ki naj bi zastopala celotno narodno skupnost.
- ² Moška oblika je nevtralnno uporabljena za oba spola. Tudi ostalih osebnih podatkov (starost, izobrazba, poklic itd.) ne navajamo, da zagotovimo njihovo anonimnost. Primerjava odgovorov glede na demografske značilnosti (starost, izobrazba, spol) bi sicer tudi lahko pokazala relevantne razlike v percepciji intervjuvancev, a bi to presehalo namen tega prispevka, bi pa bilo vsekakor zanimivo za kakšno prihodnjo raziskavo.
- ³ Nekatere izjave so tudi ostre, a jih v imenu pravice do informiranja in svobode govora ne cenzuriramo. Nismo pa v prispevek vključevali izjav, ki bi bile do posameznikov žaljive, a nimajo povezave z njihovim udejstvovanjem v manjšinskem življenju.
- ⁴ Pri vseh naštetih razen SLOMAK gre sicer za personalno imenovanje, a razlog za izbor konkretne osebe je vodstvena funkcija v krovni organizaciji.
- ⁵ Za Avstrijo in Italijo zagotovo obstaja dilema, ali bi v skupku krovnih organizacij veljalo upoštevati tudi samostojni zbirni slovenski stranki – Enotno listo (EL) in Slovensko skupnost (SSk). Čeprav se ju kot relevantna sogovornika upošteva v nekaterih omenjenih gremijih, ne gre spregledati, da nastopata na neposrednih volitvah, da obstaja njuna neformalna povezanost z dvema krovni organizacijama, da za razliko od večine ostalih ne povezujejeta kulturnih, političnih in športnih društev ter da v pogovorih v Republiki Sloveniji, kjer nastopata predstavnikta teh dveh strank, običajno nastopajo tudi Slovenci, izvoljeni na listah večinskega naroda. Upoštevajoč vse to, smo ju v tej analizi izpustili. Vsekakor so reprezentativni sogovorniki oblasti tudi posamezniki, izvoljeni tako na listah obeh slovenskih strank, kot tudi posamezniki, izvoljeni na listah večinskih državnih strank. A ker so takšni na politične pogovore povabljeni po osebnem ključu zaradi njihove funkcije in ne predstavljajo konstantnega predstavništva, se v tem članku z njimi posebej ne ukvarjamo. Nekatere izmed večinskih vsedravnih strank imajo tudi slovenske komponente, pri drugih pa nastopajo le posamezniki.
- ⁶ Razlog za različen obseg opisa po posameznih državah so različna pričakovanja štirih recenzentov prispevka (za vsako zamejstvo je prispevek recenziral en recenzent) o tem, katere informacije vse so relevantne za takšen oris.
- ⁷ Jesih (2007, 92–93) navaja, da sta obe organizaciji nekaj časa sočasno obstajali, a je ZSO dejanska naslednica Demokratične fronte delovnega ljudstva.
- ⁸ Wutti (2017, 64) kot organizacije iz vplivnega kroga NSKS našteva Krščansko kulturno zvezo, Koroško dijaško zvezo, Mohorjevo družbo, Slovenski atletski klub SAK, Katoliško mladino in stranko Enotna lista. Tem bi lahko dodali vsaj še Skupnost južnokoroških kmetov in kmetič.
- ⁹ Kot pomembne organizacije, ki so članice ZSO, Wutti (2017, 64) našteva Slovensko šolsko društvo, Zvezo slovenskih pregnancev, Zvezo koroških partizanov, Zvezo slovenskih žena, Slovensko planinsko društvo in Slovensko prosvetno zvezo, ki ima poseben status.
- ¹⁰ Na teh deželnih volitvah je kot nosilni kandidat Koroške enotne liste nastopal takratni podpredsednik ZSO Pavel Apovnik. Takšno poenotenje je po besedah Grilca (2009, 144) povzročilo v narodni skupnosti pravo navdušenje.
- ¹¹ Brezigar (2017b, 194) izpostavlja po njenem tudi pozitivne vidike takšnega ustroja gospodarskega sistema manjšine, saj da je v podjetjih službo dobilo tudi okoli tisoč delavcev, "večinoma slovenskih izobražencev" in da je v najboljšem času to gospodarstvo absorbiralo vse kadre, ki so izšli iz šol s slovenskim učnim jezikom.
- ¹² V skladu z novo zakonodajo je DSS na volitvah v letih 2014 in 2018 postavila tudi svojo volilno listo za izvolitev tako imenovanega narodnostnega zagovornika v madžarskem parlamentu. To je obakrat postala Erika Koles Kiss.

- ¹³ Za podrobnejši opis zgodovine slovenskih društev na Hrvaškem e.g. Kržišnik-Bukić 1995, Jerman in Todorovski 1999, Žitnik Serafin 2014, Riman 2014 ter Josipovič in Kržišnik-Bukić 2010.
- ¹⁴ Vlaganja Socialistične republike Slovenije v zamejstvu so marsikoga iz večinskega naroda motila in so temu pripisovali slabe namene (npr. Heimatdienst na Koroškem).
- ¹⁵ Ker v tem prispevku analiziramo predvsem stališča sogovornikov, ki so do obstoječega stanja kritični, dodajamo z namenom razširitve in uravnoteženja pogledov tudi nekaj javnih stališč, ki niso tako odklonilna.
- ¹⁶ Nobena od teh pa seveda ni edina partnerka v odnosu in spremembe brez širše volje in soglasja niso preproste.
- ¹⁷ Zadnjih volitev leta 2018 se je udeležilo 1.822 oseb, predzadnjih leta 2014 pa 2.620 oseb (Kulmesch 2018).
- ¹⁸ O tem, da so nekatere države, na primer Avstrija in Nemčija, od nemških narodnih skupnosti v drugih državah dosegle neposredne volitve (e.g. Kulmesch 2018).

* Članek je nastal v okviru ciljnega raziskovalnega projekta V5-1829 "Omilitve posledic bega možganov in krepitev mehanizma kroženja možganov", ki ga sofinancirata Javna agencija RS za raziskovalno dejavnost in Ministrstvo za izobraževanje znanost in šport. Ugotovitve in mnenja v članku so avtorjevi in ne predstavljajo uradnih stališč nobene od organizacij, kjer je slednji zaposlen.